

หนทางอันประเสริฐ สำหรับดำเนินชีวิต

Winnit Pongkha

หนทางอันประเสริฐ สำหรับดำเนินชีวิต

พระธรรมโกศาจารย์
(พุทธทาส อินฺทปญฺโญ)

สวนโมกขพลาราม
ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ปีที่พิมพ์ กันยายน ๒๕๔๔
จัดพิมพ์โดย ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม

ผู้สนใจหนังสือเล่มนี้สามารถติดต่อได้ที่

ธรรมทานมูลนิธิ

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. ๐-๗๗๔๓-๑๕๙๖, ๐-๗๗๔๓-๑๖๖๑-๒

โทรสาร. ๐-๗๗๔๓-๑๕๙๗

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวสู่สู่ได้จฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรชั้พระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งปถพี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

หนทางอันประเสริฐ สำหรับดำเนินชีวิต

อาสาฬหบูชา เทศนา ณ ศาลาโรงธรรม

๘ กรกฎาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

อาสาฬหปุณณมี ทิวเส สนฺนิปตฺตยา

พุทฺธปริสาย กาจิ รมฺมิกถา กถิตฺเต

เทวเม ภิกฺขเว อนฺตา ปุพฺพิเตน น เสวิตพุพา – ตี.

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพุโพ – ตี.

ณ บัดนี้ จะได้วิสันนาธรรมเทศนา ถัมมจักกัปปวัตตนกถา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา-ความเชื่อ วิริยะ-ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลง ด้วยเวลา.

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ ธรรมที่ประกาศเมื่อทรงตรัสรู้.

ธรรมเทศนาในวันนี้เป็นธรรมเทศนาพิเศษ เนื่องในโอกาสวันวิสาขบูชา อันจัดขึ้นเป็นที่ระลึกแก่การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศธรรมจักร. การประกาศพระธรรมจักรนี้ โดยที่แท้ ก็เป็นการประกาศการตรัสรู้ของพระองค์ นั่นเอง. ข้อความแห่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนั้น เป็นข้อความที่แสดงถึงสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสรู้ แล้วทรงนำมาประกาศแก่สัตว์ทั้งหลาย และแก่พระปัญจวัคคีย์โดยเฉพาะเป็นพวกแรก; แต่ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ได้ให้ชื่อพระธรรมเทศนาว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร.

เราไม่ควรจะคิดว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเรียกพระธรรมเทศนาว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรด้วยพระองค์เอง แต่เราก็ทราบไม่ได้ว่า พระองค์จะทรงเรียกธรรมเทศนาว่า โดยชื่ออย่างไร; แต่ก็เป็นที่แน่นอนว่าพระสังคีติกาจารย์เจ้าทั้งหลาย ที่ร้อยกรองพระธรรมวินัย หรือพระอาจารย์ในกาลต่อมาก็ตาม ได้ให้ชื่อธรรมเทศนาว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร; สังเกตได้จากความหมายของคำคำนี้ นั่นเอง คำคำนี้แปลว่า พระสูตรซึ่งเป็นเหมือนกับการยังธรรมจักรให้เป็นไป, คือ พระสูตรนี้ มีข้อความที่เปรียบกันได้กับการประกาศธรรมจักร

ออกไปในหมู่มสัตว์; เป็นการประกาศความเป็นพระพุทธเจ้า ด้วย, เป็นการประกาศพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ แก่สัตว์โลกทั้งหลาย ด้วย, เป็นการประกาศอำนาจของพระธรรม ซึ่งเปรียบเหมือนกับจักร และได้นามว่า ธรรมจักร ออกไปในหมู่มสัตว์ เพื่อทำลายล้างมิชฌาทิฏฐิ หรือสิ่งอันเป็นปฏิกิริยาต่อธรรมทั้งหลายด้วย, มีอาการเหมือนกับการสถาปนาธรรมอาณาจักรขึ้นในโลกนี้โดยมั่นคง. เพราะฉะนั้น **ข้อความแห่งพระสูตรนี้จึงได้ชื่อว่าอัมมจักกัปปวัตตนะ** ซึ่งแปลว่า **การยังธรรมจักรให้เป็นไปทั่ว.** สิ่งที่ควรสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือข้อความในพระสูตรนี้ว่ามีใจความอย่างไรนั่นเอง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ทรงระลึกว่า ธรรมะที่ได้ตรัสรู้นี้เป็นของที่ละเอียดลึกซึ้ง ไม่อยู่ในวิสัยที่คนทั้งหลายจะเข้าใจได้. พระองค์ก็ทรงท้อพระทัย มีความปรารถนาน้อยในการแสดงธรรมเสียพักหนึ่ง คือ ทรงคิดที่จะไม่แสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้น; แต่เผอิญเป็นโชคดีของหมู่มสัตว์ที่ยังมีอยู่, ข้อนี้ได้แก่ การที่ **ก่าลังแห่งพระมหากุรุณา** มีอยู่มากในพระชั้นธสันดาน **ก่าลังแห่งพระมหากุรุณานั่นเอง** ได้เชื่อเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้ทรงตั้งพระทัยใหม่ คือตั้งพระทัยว่า **แม้ว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจะไม่อาจเข้าใจธรรมะนี้** แต่ก็มี **สัตว์บางพวก** ซึ่งเป็นอุปสรรคขชาติกา คือว่า **มีภูสีในดวงตาแต่เพียงเล็กน้อย**

สามารถจะมีธรรมจักขุมองเห็นธรรมะอันลึกซึ้งนี้ได้ จึงทรงหวังว่า สัตว์พวกนี้เอง จะเป็นผู้รู้ธรรมหรือสัตว์ที่รู้ธรรม จักมีบ้างเป็นแน่.

พระองค์จึงได้ทรงแนะพระทัยในการที่จะทรงแสดงธรรม ทรงชวนชวนในการที่จะแสดงธรรมที่**ได้ตรัสรู้**นี้ ทรงชวนชวนจนถึงกับ ทรงระลึกว่า ใครบ้างหนอที่จะสามารถเข้าใจธรรมะ อันลึกซึ้งนี้ได้? ทรงระลึกทบทวนไปทบทวนมา กระทั่งระลึกได้ถึงตาสทั้งสอง; แต่ก็ได้ทราบว่ายายเสียแล้ว และในที่สุดก็มาระลึกถึงคนที่รองลงมา ก็ได้แก่ **ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕**. เพราะว่าคนทั้ง ๕ นี้ มีความชวนชวนที่จะรู้พระนิพพาน อันเป็นเครื่องดับทุกข์อยู่เป็นอย่างดีแล้ว; หากแต่ว่ายังเดินไม่ถูกทาง ยังยึดมั่นถือมั่นในอะไรบางอย่างอยู่ แต่ก็**มีฐลึ**ในดวงตาแต่เบาบาง อาจจะทำให้เกิดความสว่างขึ้นได้. พระองค์จึงทรงแนะพระทัยว่า คนทั้ง ๕ นี้เหมาะแล้วที่จะฟังพระธรรมเทศนาเป็นพวกแรก พระองค์จึงได้เสด็จไปสู่คนทั้ง ๕ และได้ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ หลังจากที่ได้ซักซ้อมความเข้าใจกันแล้วพอสมควร.

ทรงบอกทางที่ควรเดิน.

เรื่องที่ทรงแสดงมีใจความสำคัญ ก็คือ **สิ่งที่ผิด** เพราะเดินไปสุดโต่งข้างซ้ายหรือข้างขวาไปเสียหมด ไม่ดำเนินในสายกลาง นี่เรื่องหนึ่ง, และเรื่องถัดไปก็คือเรื่องสายกลาง, หรือทางสายกลาง, หรือการเดินไปตามทางสายกลาง ได้แก่อริยมรรคอันประกอบไปด้วยองค์ ๘, และถัดไปอีกเรื่องหนึ่งก็คือเรื่อง**อริยสังข์** ซึ่งเป็นผลเกิดมาจากการเดินไปตามทางสายกลางนั่นเอง. และทรงประกาศยืนยันเกี่ยวกับพระองค์เองว่า **เพราะรู้อริยสังข์จึงได้ประกาศว่า ตรัสรู้หลุดตรัสสมาสัมโพธิญาณ** ถ้ายังไม่รู้อริยสังข์ โดยสมบูรณ์ ก็ยังไม่ประกาศพระองค์ว่า ตรัสรู้หลุดตรัสสมาสัมโพธิญาณ จึงมีเรื่องสำคัญ ๆ คือ :-

เรื่องแรก นั้นเป็นเรื่อง **บอกทางผิด** อย่าไปเดินเข้าได้แก่ทางที่สุดโต่ง ๒ ข้างนั่นเอง. **เรื่องถัดมา** เป็นเรื่อง **บอกทางถูกที่ควรเดิน** ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ, และ**เรื่องถัดมาอีก** คือ **เรื่องอริยสังข์** นี่เป็นผลที่จะได้รับในการที่เดินไปตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ รวมเป็น ๓ เรื่องด้วยกัน. และแสดงผลเป็นอานิสงส์ว่า **การรู้อริยสังข์ถึงที่สุดนั้นดับทุกข์ได้สิ้นเชิง**ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่จะต้องทำเพื่อความดับทุกข์นั้น ไม่มีอีกต่อไป.

เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงกำหนดหัวข้อใจความสำคัญ ๓ ประการนี้ไว้ให้แม่นยำ เพื่อจะได้ไม่พินเือนในการที่จะศึกษาและปฏิบัติ พระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เราจะต้องรู้ว่าอะไรเป็นทางผิด, คือทางที่ไม่เดินไปสู่นิพพาน; แต่เดินวนเวียนไปในวัฏฏสงสาร เกิดแล้วเกิดอีก. และอะไรเป็นทางถูก ที่จะทำให้ตรงลี้วแน่นอนไปยังพระนิพพาน อันเป็นที่สุดของวัฏฏสงสาร.

คนไม่รู้ทุกข์จึงไม่กลัวทุกข์.

คนธรรมดาทั่ว ๆ ไป ก็สนใจใคร่จะได้สิ่งซึ่งเป็นความดับทุกข์กันอยู่แล้ว ไม่ใช่ว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงนั้นไม่ต้องการความดับทุกข์; แต่เนื่องจากเข้าใจความทุกข์หรือความดับทุกข์นี้ผิด เข้าใจไม่ตรง เข้าใจเขวไปหมด จึงไม่รู้จักความทุกข์ตามที่เป็นจริง; ไม่รู้จักสิ่งที่จะดับทุกข์ได้อย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง, ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นความทุกข์ จนถึงกับพระองค์ต้องทรงแสดงชี้ระบุงไปว่า ความเกิด ความแก่ เป็นต้น นั้น เป็นความทุกข์. ถ้าสรุปแล้วก็คือ ความยึดมั่นถือมั่น เบญจขันธ์นั้นเป็นความทุกข์.

คนที่ยังไม่มีสติปัญญา เรียกว่า ยังมีรู้อิโนดวงตามากเกินไปนั้น ย่อมไปเห็นสิ่งอื่นเป็นความทุกข์, หรือเห็นความทุกข์นี้ แต่ก็ไม่ตรงตามความหมายที่แท้จริง ไปกลัวสิ่งที่ไม่ควรกลัว แล้วก็ไปกลัวสิ่งที่ควรกลัว เช่น ไม่เห็นว่าความเกิดเป็นสิ่งที่น่ากลัว ก็อยากเกิด อยากเป็นนั่นเป็นนี่ ซึ่งล้วนแต่เป็นความทุกข์ ทุกอย่างทุกประการ แล้วก็อยากจะเป็นชนิดที่เป็นความทุกข์ทุกประการอยู่นั่นเอง. นี้แหละเรียกว่า ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นความทุกข์ จึงไม่ได้กลัวต่อความทุกข์; เรื่องจึงดำเนินไปไม่ได้ เพราะไม่รู้จักตัวปัญหาอันแท้จริงว่าได้แก่อะไร.

สุดโต่งไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนั่นผิดทาง.

ด้วยเหตุฉะนั้นแหละ พระพุทธองค์จึงต้องทรงเสาะแสวงความเข้าใจผิดในเบื้องต้นนี้ ให้หมดไปเสียก่อน จึงได้ ทรงระบุว่า การหมกมุ่นในกามคุณ นั้นก็เป็นสุดโต่งฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ทางถูก เป็นทางที่ไม่ควรเดินเข้าไปเลยและ การทรมาณตนให้ลำบาก ด้วยความเข้าใจผิด อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น มันก็เป็นสุดโต่งอีกข้างหนึ่ง ซึ่งไม่ควรจะซ่องแหวะเข้าไปเลย ไม่ควร จะเดินตามทางนั้นเลย.

ของคู่นี้เป็นของที่ตรงกันข้าม สิ่งแรกที่เรียกว่า กาม-
 สุขัลลิกานุโยค นั้น; หมายความว่า มีการคล้อยตามความรู้สึก
 ของสัญชาตญาณ ที่เกี่ยวเนื่องกับกามารมณ์นั้นอย่างเต็มที่;
 ไม่ปิดกระแสน ไม่กั้นกระแสน, ไม่ทวนกระแสนแต่ประการใดเลย,
 ปลดปล่อยให้ล่องลอยไปตามความต้องการของกระแสนแห่งกิเลส
 ตัณหา มันจึงไหลลิวไปทางสุดโต่งข้างหนึ่ง.

ที่นี้อีกทางหนึ่งตรงกันข้าม ก็หมายความว่า เป็นผู้
 ปิดกั้นกระแสนอย่างชะงักงันทีเดียว; ถึงกับทำลายอวัยวะอันเป็น
 ที่รับความรู้สึกทางอารมณ์นั้นเสีย นี้ก็เรียกว่า เป็นการวิ่งสุดโต่ง
 ไปอีกข้างหนึ่งอีกทางหนึ่ง; แม้จะตรงกันข้ามกับทางแรก แต่ก็
 มีผลเป็นความไม่ดับทุกข์เลยอย่างเดียวกัน. รวมความแล้ว
 มันเป็นความยึดมั่นถือมั่นอย่างบ้า ๆ บอ ๆ ด้วยกันทั้งนั้น.

อย่างแรกก็ยึดมั่นถือมั่นในอัสสาทะของกาม, อย่างหลัง
 ก็ตั้งข้อเกลียดชัง จงเกลียดชังอย่างหลบหลับตาต่อ
 อัสสาทะของกามเอาเสียทีเดียว จึงไม่สามารถที่จะประพฤติ
 ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งเรียกกันว่า
 ดำเนินไปด้วยสติปัญญา อย่างลืมหูลืมตา เต็มไปด้วย
 สัมมาทิฏฐิ.

เพราะเหตุฉะนั้น พระองค์จึงทรงประณามที่สุดทั้ง
 ๒ อย่างนั้น ว่ามันเป็นเรื่องเหวียงไปทางซ้ายหรือทางขวา

อย่างสุดโต่งเท่านั้น, **ไม่ได้เดินไปตรงๆ** ตามหนทางสายกลางเลย. มันมันวแต่เหวี่ยงซ้ายเหวี่ยงขวา สุดโต่งไปข้างนั้นที่ข้างนี้ที; วนเวียนซ้ำๆ ซากๆ อยู่ในวัฏฏสงสาร แกว่งซ้ายทีแกว่งขวาที เหมือนกับลูกตุ้มนาฬิกา สุดไปข้างหนึ่งแล้วก็แกว่งเลยไปอีกข้างหนึ่ง แกว่งไปแกว่งมาอยู่อย่างนี้ ตามความยึดมั่นถือมั่น สำคัญผิด หรือการเอาเอาเอง นึกเอาเอง แล้วมันจะเดินตรงๆ ไปยังที่สุดข้างโน้นอย่างไรได้.

เราควรจะทำความรู้สึกที่เป็นอุปมาว่า *ฝั่งนอกโน้น* เป็นนิพพาน *ฝั่ง* ในนี้เป็นวัฏฏสงสาร; *ตีร์* เรียกว่า *ฝั่ง* ใน คือ ฝั่งที่ปุถุชนอาศัยอยู่ หรือฝั่งที่คนมีกิเลสอาศัยอยู่ แล้ววิ่งเลาะไปเลาะมาอยู่ตามริมฝั่งนั่นเอง ซ้ำมฟากไปฝั่งโน้นไม่ได้. ฝั่งโน้นเรียกว่า *ปารี* คือ *ฝั่งนอก* หมายความว่า *นอกอำนาจของกิเลส* คือ *กิเลสตามไปไม่ถึง* ความทุกข์ตามไปไม่ถึง มันจึงเป็นฝั่งนอกคือฝั่งโน้น. นี่เป็นชื่อสมมติของพระนิพพาน.

คนที่ไม่รู้ความจริงของฝั่งนี้และฝั่งโน้น ก็ยอมหลงติดอยู่ที่ฝั่งนี้; เพราะเหตุที่ไม่รู้ว่าฝั่งโน้นบ้าง, เพราะเหตุที่หลงใหลมันเมาอยู่แต่ในสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในฝั่งนี้บ้าง, ฉะนั้นจึงออกไปสู่ฝั่งโน้นไม่ได้ คงอยู่ที่ฝั่งนี้ หรือ *อย่างดีที่สุดก็วิ่งเลาะอยู่ตามริมฝั่งข้างนี้* ไม่สามารถจะออกไปสู่ฝั่งโน้นได้. นี่ก็เพราะไม่มีการเดินก้าวหน้าไปตามทางที่ถูกต้อง; มันแต่เหวี่ยงซ้าย

เหวี่ยงขวาวอยู่ด้วยอำนาจความรักและความซัง ความชอบหรือความเกลียด ที่เรียกว่า ความยินดี - ยินร้ายอยู่นั่นเอง.

ต้องกำจัดความยินดียินร้ายในโลกทั้งปวง.

ขอให้สังเกตดูเถิดว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา นั้น ต้องการจะนำออกเสียซึ่งอภิขมาและโทมนัส ในโลกทั้งปวงเท่านั้น. อย่างในบทแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร หรือ บทบรรยายของสัมมาสติ ก็ตาม ล้วนแต่กล่าวว่าจะ กำจัดเสียซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลก ด้วยกันทั้งนั้น. อภิขมา คือ หลงรัก, โทมนัส คือ หลงเกลียด; ความหลงรักในกาม ก็คือ กามสุขัลลิกานุโยค, ความหลงเกลียดในอารมณ์เหล่านั้น ก็คือ อตตกิลมถานุโยค; เพราะฉะนั้น กามสุขัลลิกานุโยคก็ดี อตตกิลมถานุโยคก็ดี ที่แท้ก็คือตัวความยินดียินร้ายอย่างลึกซึ้งนั่นเอง. หรือ จัดเป็นอภิขมา และ โทมนัส ทั้งคู่นี้เอง; ซึ่งข้อปฏิบัติทั้งหลายต้องการจะให้นำออกเสีย.

เมื่อยังมีอภิขมา โทมนัส ยินดี - ยินร้าย หลงรัก - หลงเกลียด อยู่ในสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ก็เรียกว่า ยังยึดมั่นถือมั่นอยู่ในโลกนี้; เพราะมีความยึดมั่นถือมั่นตัวเดียวเท่านั้น มันจึงทำให้หลงรักหรือหลงเกลียดได้, ความยึดมั่นถือมั่นนั้น

มันเอียงไปทางไหนก็ได้, คือเอียงไปทางซ้ายก็ได้, เอียงไปทางขวาก็ได้; หมายความว่า เอียงไปในทางรักก็เรียกว่ายึดมั่นถือมั่น, เอียงไปในทางเกลียดก็เรียกว่ายึดมั่นถือมั่น; แม้จะรูปร่างต่างกัน แต่ก็เป็นความยึดมั่นถือมั่นด้วยกัน. เพราะฉะนั้นจึงเป็นการ **ยึดมั่นถือมั่นชนิดที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์** ตรงตามบทที่ว่า *สงฺฆิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทฺทุกฺขา คือ เบญฺจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานเป็นตัวทุกข์* ดังนี้.

หลงอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค ก็ดี **หลงอยู่ในอัตตกิลมณานุโยค** ก็ดี ล้วนแต่ติดมั่นอยู่ในเบญจขันธ์, หรือเป็นเบญจขันธ์ที่ยังประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน ยึดมั่นถือมั่นในทางที่จะยินดีและในทางที่ยินร้ายอยู่นั่นเอง : แกว่งไปแกว่งมา ซ้ายที่ขวาที อยู่นั่นเอง, ไม่เดินไปตรง ๆ ได้เลย, ไม่ก้าวหน้าออกไปสู่ฝั่งนอกคือพระนิพพานได้เลย.

เพราะเหตุเช่นนี้เอง พระพุทธเจ้าท่านจึงได้ *ทรงยกข้อนี้ขึ้นมากล่าวเป็นข้อแรก* ว่าพวกแกอย่ามัวแต่เหวี่ยงซ้ายเหวี่ยงขวา สุดโต่งข้างโน้นที่ข้างนี้ที อยู่ดังนี้ นี่เป็นสำนวนที่พูดกันตรงๆ. **บรรพชิตไม่ควรข้องแวะกับที่สุดโต่ง ๒ อย่างนี้ เพราะมันจะเป็นการแกว่งไปแกว่งมา อยู่ที่ตรงนี้ ไม่เดินตรงแนวไปสู่อุระนิพพานได้.**

“

เราจะต้องระมัดระวัง
จะต้องจัดต้องทำ
ให้การเป็นอยู่ของเราทุก ๆ วันนี้
ดำเนินไปแต่ในทางสายกลาง
ถ้าพูดอย่างธรรมดาสามัญ
ก็ว่าอย่าไปบำรุงบำเรอมันมากเกินไป
แต่แล้วก็อย่าไปทรมาณมัน
จนถึงกับเหือดแห้งทำอะไรไม่ได้

”

แต่ทำไมสิ่งเหล่านี้จึงเป็นที่ตั้งแห่งความหลงอย่างที่ไม่น่าเชื่อ ? เพราะว่าถ้าหากว่า มีความเข้าใจผิดต่อโลกแล้ว ย่อมมีความสำคัญผิด หลงติดอยู่ในสิ่งที่ไม่น่าจะติด ชนิดที่เห็นกงจักรเป็นดอกบัวไปเสียทั้งนั้น : อย่าง กามสุขัลลิกานุโยค ก็เป็นกงจักรชนิดหนึ่ง เหมือนกัน แต่ก็ยังเห็นเป็นดอกบัวกันอยู่ทั่ว ๆ ไป; แม้ อตตกิลมณานุโยค - การทรมานตนให้ลำบาก นี่ก็เป็นกงจักรชนิดหนึ่ง เหมือนกัน. แต่ก็มีคนบางคนหรือบางพวกหลงเห็นเป็นดอกบัวอยู่ ไม่มากก็น้อย.

นี้แสดงให้เห็นว่า แม้มันจะตรงกันข้ามถึงขนาดนั้น คนก็ยังเห็นว่างงจักรเหล่านี้เป็นดอกบัวอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ประเภท พระองค์จึงทรงนำมาแสดงเสียทั้ง ๒ ประเภท. อย่าได้ไปเห็นว่าเมื่อมันตรงกันข้ามแล้ว จะต้องผิดข้างหนึ่ง มีถูกข้างหนึ่งเสมอไป; น่าจะผิดทั้ง ๒ ข้างก็ได้ ทั้งที่ตรงกันข้าม คือเหวี่ยงไปทางซ้ายก็ผิด เหวี่ยงไปทางขวาก็ผิด. เพราะว่าที่ถู่กันนั้นมันต้องเดินไปตรง ๆ คือ เดินไปตามทางสายกลาง ตรงแนวไปยังพระนิพพานต่างหาก. การที่ไปหลงยึดมั่นถือมั่นเป็นของคู่, คู่ ๆ แล้วว่า ถ้าอันหนึ่งผิด อันหนึ่งจะต้องถูกต้องนี้; เป็นความผิดอย่างยิ่งได้ โดยทำนองเดียวกัน; เพราะฉะนั้นจะต้องจัดไว้ในฐานะเป็นของผิดทั้งคู่.

และที่เรียกว่า **สุดโต่ง** นั้น ก็หมายความว่ามันผิดอย่างสุดโต่ง คือว่า **มันผิดถึงที่สุด** ไม่มีอะไรจะผิดยิ่งไปกว่านั้นอีกแล้ว : แกว่งไปทางซ้ายสุดก็ผิดอย่างซ้ายสุด, แกว่งไปทางขวาสุดก็ผิดอย่างขวาสุด. ต่อเมื่อเดินไปด้วยสติปัญญา สัมมาทิฏฐิ ตรงกลางเท่านั้น จึงจะเป็นเรื่องที่ไม่ผิด. เราจะต้องระมัดระวัง จะต้องจัดตั้งทำให้การเป็นอยู่ของเราทุก ๆ วัน **นี้** ดำเนินไปแต่ในทางสายกลาง, อย่าให้เหวี่ยงซ้ายเหวี่ยงขวาอยู่ดังนี้.

ถ้าพูดอย่างต่ำ ๆ ง่าย ๆ อย่างธรรมดาสามัญ ก็ว่า **อย่าไปบำรุงบำเรอมันมากเกินไป; แต่แล้วก็อย่าไปทรมาณมันจนถึงกับเหือดแห้งทำอะไรไม่ได้; มันจะต้องประคับประคองให้ดี** ในลักษณะที่มันจะเดินไปได้. เหมือนอย่างว่าเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงม้าไว้ขี่ ถ้าไปทำให้มันอ้วนถึงที่สุด มันก็วิ่งไม่ได้ มันก็ต้องล้มลงนอนเหมือนกัน; แต่ถ้าไปทำให้มันผอมถึงที่สุด มันก็วิ่งไม่ได้ มันลุกขึ้นไม่ไหว; เพราะฉะนั้น จะต้องจัดตั้งทำให้มันพอเหมาะพอดี ที่มันอาจจะวิ่งได้ และวิ่งเร็วที่สุด.

ชีวิตอัตภาพ ร่างกายนี้ ประกอบอยู่ด้วยจิตวิญญาณ **นี้** จะต้องได้รับการบริหารให้ถูกต้อง คืออย่าให้เหวี่ยงซ้ายสุดหรือขวาสุด โดยทำนองที่กล่าวแล้ว; แต่ให้มันอยู่ในสภาพที่

พอเหมาะพอสม. อย่าไปตามใจมัน แต่ก็อย่าไปกดขี่ข่มเหงมัน. ฟังดูให้ดีเถิดว่า หมายความว่าอย่างไร.

การตามใจมันนั้น หมายความว่า **เอาตามที่กิเลส ตัณหามันต้องการ**; ส่วนการกดขี่ข่มเหงมันนั้น หมายความว่า **ทำให้มันหมดกำลัง ถึงความเป็นเหตุพละภาพ** ใช้การอะไรไม่ได้ คือ นามรูปนี้เสื่อมสมรรถภาพ จนใช้การอะไรไม่ได้. ส่วนการกระทำที่**พอเหมาะพอสม**นั้น ก็คือ **การควบคุมไว้ในลักษณะที่ถูกต้อง** ที่มันจะดำเนินไปได้ ในลักษณะที่มันจะเป็นบทเรียนอยู่ในตัวมันเอง, มันจะเป็นแสงสว่าง อยู่ในตัวมันเอง ทำให้เรารู้ เข้าใจ เห็นแจ้ง เห็นจริง ในตัวเราเองอย่างยิ่ง ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ ๆ **จนกระทั่งรู้ความจริงถึงที่สุดว่า นี่ไม่ใช่ตัวเรา นี่เป็นเพียงธรรมชาติ**, เป็นเพียงธาตุที่หมุนไปตามธรรมชาติ ไม่มีอะไรที่เป็นตัวเรา, ไม่มีอะไรที่จะต้องยึดถือไว้เป็นเรา หรือเป็นของเรา, ไม่มีอะไรที่จะต้องยึดถือไว้ในฐานะเป็นของน่ารักหรือน่าเกลียด, ไม่มีความรู้สึกที่เป็นความรักหรือความเกลียด; จึงไม่ตั้งอยู่ในฐานะที่จะเหวี่ยงซ้ายทีขวาที ดังที่แล้ວມາ คือการไม่ประกอบตนอยู่ในกาม-สุขุ์ลลิกานุโยค และทั้งไม่ประกอบตนอยู่ในอัตตกิลมถานุโยค นั้นเอง.

ทำให้เราเห็นได้ว่าเป็นเรื่องแรก เป็นข้อปฏิบัติเรื่องแรก **ขั้นแรก** หรือ**ขั้นแรก** ที่เราจะต้องตระเตรียมให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง โดยการ**เว้นการกระทำชนิดที่เป็นการสุดโต่ง** อย่างนี้เสีย ก็สิ้นไปเรื่องหนึ่ง ตอนหนึ่ง, คือสิ้นไปในตอนตระเตรียม; หมายความว่า เราไม่หลงทาง ไปทางซ้ายหรือทางขวาอีกต่อไป เป็นอันแน่นอนว่าเราจะเดินไปข้างหน้า.

ทรงสอนให้ดำเนินตามอริยมรรค.

ที่นี้ก็มาถึง **เรื่องที่สอง** คือ **เรื่องที่จะเดินไปข้างหน้า** นี้ว่าจะต้องเดินไปอย่างไร? พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสต่อไปว่า **เอเต เต ภิกขเว อุโก อนูเต อนุปคมม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา** ดังนี้ เป็นต้น มีใจความว่า **ภิกษุทั้งหลาย** มันมีทางสายกลางอยู่ทางหนึ่ง สายหนึ่ง ซึ่งไม่ไปข้องแวะกับที่สุดโต่งทั้งสองเหล่านั้น. **ทางนี้แหละเป็นสิ่งที่ตถาคตได้ตรัสรู้** คือได้รู้พร้อมเฉพาะขึ้นมาเอง ไม่ได้เคยได้ยินได้ฟังมาจากใครที่ไหน ไม่ได้เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนเลย เป็นการ**รู้แจ้งขึ้นด้วยปัญญาอันยิ่งของตถาคต** ดังนี้.

อันนี้แหละที่เราเรียกกันในภายหลังว่า **การตรัสรู้** ของพระองค์ คือ **การตรัสรู้ในเรื่องทางที่จะเดินตรงๆ แน่ว**

ไปยังพระนิพพาน นั่นเอง, และพระองค์ทรงยืนยันกำชับลงไปว่า ทางนี้มันไม่ไปเกี่ยวข้องกับที่สุดโต่ง ๒ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นี่เป็นใจความสำคัญของทาง ทางนี้ ว่าต้องไม่ไปเกี่ยวกับที่สุดโต่ง ๒ ข้างนั้น.

แล้วมันไปของมันอย่างไร ? พระองค์ก็ทรงจำแนกต่อไปว่า มันต้องประกอบอยู่ด้วยคุณสมบัตินี้ คือ มีความรู้ ความเข้าใจอย่างถูกต้อง อยู่ในนั้น, มีความดำริใฝ่ฝันอย่างถูกต้อง อยู่ในนั้น, มีการพูดจาอย่างถูกต้อง อยู่ในนั้น, มีการประกอบกรรมทำกรงานต่าง ๆ อย่างถูกต้อง รวมอยู่ในนั้น, มีการดำรงชีวิตเลี้ยงชีวิตเป็นอยู่อย่างถูกต้อง อยู่ในนั้น, และ มีความพากเพียรเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าต่อไปอย่างถูกต้อง อยู่ในนั้น, แล้วก็ มีสติความรำลึกควบคุมสิ่งต่าง ๆ ไว้อย่างถูกต้อง ให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามเดิมอยู่ในนั้น, และมีสมาธิ คือ ความแน่วแน่นมั่นคง ทนได้ต่ออุปสรรคทุกชนิด รวมอยู่ในนั้น, ซึ่งเราเรียกกันเป็นชื่อโดยภาษาบาลีว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปิ เป็นลำดับไป จนถึง สัมมาสมาธิ ดังที่ท่านทั้งหลายได้สวดแล้วเมื่อตะกี้หยก ๆ นี้เอง ว่ามีอยู่ ๘ องค์อย่างไร, และมีคำอธิบายอย่างไร.

ทางอันประเสริฐต้องประกอบด้วยองค์ ๘.

คุณธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ ต้องมีอยู่ในทางสายนั้น ทางสายนั้น จึงจะเรียกว่า อริยมรรค หรือ ทางอันประเสริฐ หรือจะเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลางของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้าไม่มีองค์ประกอบ ๘ องค์นี้รวมอยู่ในนั้น ทางนั้นยังไม่ชื่อว่า อริยมรรค หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

พูดให้ชัดอีกกว่านั้นก็คือ ยังไม่ใช่พุทธศาสนา คือว่า ถ้าคำชี้แจงแนะนำสั่งสอนเหล่าใด ไม่ประกอบอยู่ด้วย องค์ ๘ ประการนี้แล้ว ฟังรู้เถิดว่า คำแนะนำสั่งสอน เหล่านั้นไม่ใช่พุทธศาสนา, ไม่ใช่คำแนะนำสั่งสอนของ สมเด็จพระบรมศาสดา; เพราะฉะนั้นเราจะต้องจำไว้เป็นหลัก ว่า มันจะต้องมีความหมายขององค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐินี้ รวมอยู่ เราจึงจะถือว่าเป็นหลักพระพุทธศาสนา หรือเป็นทาง สำหรับเดินตรงแนวไปยิ่งที่สุดของความทุกข์ กล่าวคือ พระนิพพาน และเป็นสิ่งสูงสุดที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้ แล้วนำมาฝากเรา มามอบให้แก่เรา.

เราจะต้องจัดจะต้องทำทุกอย่างทุกประการ ให้ชีวิตจิตใจของเราดำเนินไปตามหนทาง อันประกอบไปด้วย

องค์ ๘ ประการนี้ อยู่เป็นปกติ ทั้งวันทั้งคืน ทั้งหลับทั้งตื่น ที่เดียว อย่าให้องค์ ๘ ประการนี้สูญหายไปได้. เราจะ**ต้องเป็นอยู่ให้ชอบ**, คือดำรงอยู่ให้ชอบอีกความหมายหนึ่ง ซึ่งพระพุทธองค์ท่านเรียกสั้น ๆ ว่า **สัมมาวิหาร** ดังที่ได้ตรัสไว้ในตอนที่ประวินิพพานว่า **ถ้าภิกษุทั้งหลายจะพึงเป็นอยู่โดยชอบแล้วไซ้ร้ โลกนี้ก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์.**

พึงเป็นอยู่โดยชอบ.

พระบาลีนั้นมีว่า อิม เจ ภิกขุ สมมา วิหเรยฺยํ อสุญฺญโณ โลกโ อรหฺนฺเตหิ อสฺส ซึ่งแปลตรง ๆ ตามพระบาลีนั้นได้ว่า **ภิกษุทั้งหลาย! ถ้าภิกษุเหล่านี้จะพึงเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์. พึงดูให้ดี ๆ ในตอนนี้ท่านไม่ได้กล่าวอะไรมากมาย ท่านกล่าวสั้นที่สุดว่า **สมมา วิหเรยฺยํ – พึงอยู่กันโดยชอบ, พึงอยู่กันโดยชอบ, ให้อยู่กันโดยชอบเท่านั้น, แล้วก็ **โลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์.******

เราจะอยู่กันโดยชอบได้อย่างไร ? จะมีชีวิตคืนหนึ่งวันหนึ่งล่วงไปโดยชอบได้อย่างไร ? สติปัญญาของเราเองมีเพียงพอไหม ? ที่จะทำให้เราเป็นอยู่โดยชอบ, หรือว่าเราจะต้องพึ่งสติปัญญาของพระพุทธเจ้าอีกต่อไป. ถ้าเราไม่สามารถ

จะเป็นอยู่ชอบ หรืออยู่โดยชอบได้ด้วยสติปัญญาของเราเอง; เราก็ต้องอาศัยสติปัญญาอันใหญ่หลวงของพระพุทธเจ้า คือ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงแสดงไว้ชัดแล้วว่า **การอยู่โดยชอบนั้นคือ อยู่ด้วยองค์ ๘ ประการ** นั่นเอง องค์ ๘ ประการมีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้นนั่นแหละ, เมื่อประกอบอยู่ด้วย องค์ ๘ ประการนี้แล้วเรียกว่าเป็นอยู่โดยชอบ.

ชีวิตจะเจริญก้าวหน้าในตัวเอง.

การเป็นอยู่โดยชอบนั่นแหละ **ชีวิตนี้จะก้าวหน้า**ไปในตัวมันเอง ดำเนินไปในตัวมันเอง เจริญรุ่งเรืองสูงขึ้นไปในตัวมันเองตามลำดับ ๆ นั่นแหละเรียกว่า**เดินไปสู่พระนิพพาน** **เดินไปตามทางของพระนิพพาน และถึงพระนิพพานในที่สุด.** ไม่ต้องเดินด้วยเท้า ไม่ต้องขี่รถขี่เรือ หรือยานพาหนะใด ๆ เพราะว่าการเดินด้วยเท้า หรือด้วยยานพาหนะใด ๆ นั้น ไม่อาจจะให้ถึงฝั่งนอก หรือฝั่งโน้น คือพระนิพพานได้เลย ยังคงวนเวียนอยู่ในฝั่งนี้ตามเดิม.

เพราะฉะนั้นเราเลิกพูดถึงการเดินด้วยเท้าหรือการเดินด้วยยานพาหนะ ด้วยรถยนต์ เรือบิน หรืออะไรก็ตาม เป็นต้นเสียได้ทั้งหมด ไม่ต้องพูดถึง; จะพูดถึงแต่ว่าให้กาย วาจา

ใจนี้เป็นอยู่โดยชอบทุกลมหายใจเข้าออก แล้วมันก็จะเป็นการเดินของมันเป็นเอง เดินจากฝั่งนี้ไปสู่อีกฝั่งหนึ่งเรื่อยๆ ไปไม่มีหยุด. เราจะต้องจัดต้องทำให้องค์ ๘ ประการ คือสัมมาทิฏฐิเป็นต้น สัมมาสมาธิเป็นปริโยสาน นี้กำกับอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา **ให้เนื้อให้ตัวของเราเป็นอยู่ด้วยองค์ ๘ ประการนี้ให้จนได้.** เพราะฉะนั้นเราจะต้องศึกษา เราจะต้องปฏิบัติไม่มีที่หยุด ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการตลอดเวลาที่เรายังเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร คือ กลับไปกลับมา เหยียดซ้ายที่ขวาที่ไม่มากก็น้อยอยู่ดังนี้; เติรวินตินั้น เติรวินรายนี เติรวเอียงไปทางนี้ เติรวเอียงไปทางโน้น นี้เรียกว่ายังวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสารไม่มากก็น้อย.

เราจะต้องดำรงตนให้เรียกว่าเป็นอยู่ชอบ คือให้มันเดินไปในตัวมันเอง เดินไปตามลำดับ ๆ บรรลุคุณธรรมที่สูงขึ้นไป ที่เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน ด้วยอำนาจอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ “เป็นสิ่งที่ฉันไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจากใคร แต่ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะด้วยตนเอง” ดังนี้, แล้วนำมากล่าวแก่พวกเธอตั้งที่พระองค์ตรัสแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ในพระบาลีนี้.

อริยมรรคมีองค์ ๘ ต้องมีพร้อมกันทั้ง ๘ องค์.

องค์ ๘ ประการมีใจความสำคัญอยู่ไม่น้อย **จะต้องสนใจเป็นพิเศษ** อย่าได้คิดว่ามันเป็นเรื่องง่าย เป็นเรื่องหน้าปากคอก หรืออย่าได้คิดว่าทำอย่างไรเสียมันก็ต้องมี เพราะเราก็ศึกษาปฏิบัติอยู่ทุกวัน ๆ **ทำอย่างไรเสียก็ต้องมี** สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปิ สัมมาวาจา เป็นต้น; ถูกแล้วมันอาจจะมี แต่มันมีน้อยเกินไป และมันมีไม่ครบไม่ถ้วนแล้วมันไม่มีอย่างพร้อมเพรียงกัน พระองค์ทรงประสงค์จะให้มันมีอย่างพร้อมเพรียงกัน เหมือนกับเชือก ๘ เกลียว.

ลองคิดดูถึงเชือก ๘ เกลียวว่ามันพร้อมเพรียงกันอย่างไร, ในเชือก ๘ เกลียวนั้น มัน **ต้องมีอยู่ในขณะเดียวกัน** พร้อมทั้ง ๘ เกลียว ไม่ใช่ว่ามีมาทีละเกลียวสองเกลียว ผลัดกัน มีทีละเกลียวสองเกลียวอย่างนี้มันก็ไม่ได้ และมันก็ **ต้องมีในที่** แห่งเดียวกัน อย่างสามัคคีกัน. ถ้าว่าเชือก ๘ เกลียวนั้น เกลียวหนึ่งใหญ่เบ้อเร่อ แล้วเกลียวบางเกลียวนั้นเล็ก แล้วเกลียวบางเกลียวเล็กนิดเดียวอย่างนี้, เชือก ๘ เกลียวเส้นนั้น มันจะเป็นเชือกได้อย่างไรกัน?

เพราะฉะนั้นมัน **ต้องมีเกลียวที่เท่า ๆ กัน** คือมีน้ำหนัก มีอำนาจพอ ๆ กัน แม้จะแตกต่างกัน เพราะมัน

จะต้องสามัคคีกัน คือว่าควันเป็นเกลียว เข้าเกลียวซึ่งกัน
และกัน จนเป็นเชือกเส้นเดียว; ถ้า ๘ เกลียวมันแยกกันอยู่
เป็นเส้น ๆ มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์ที่จะเป็นเชือกเส้นนั้นได้;
มันจะต้องควันอย่างเข้าเกลียวกัน.

ทำอย่างไรกรรมะทั้ง ๘ ประการนี้จะเข้าเกลียวกัน
ไม่เล่นซ่อนหากันเหมือนอย่างที่ท่านทั้งหลายมี เดียวอันนั้นมี
เดี่ยวอันนี้ไม่มี อันนี้มาแล้วอันโน้นหายไป มาไม่พร้อมกัน
มาอย่างขัดขาขัดคอกันอยู่ดังนี้. ข้อนี้หมายความว่า จะต้อง
อาศัยสติปัญญาชนิดที่เป็นการลิมหลิมตามองเห็นหรือ
เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแท้จริงเสียก่อน ว่าองค์ทั้ง ๘ องค์นั้น
แต่ละองค์ ๆ มันมีอะไร มีความหมายอย่างไร ที่เป็นหน้าที่
ของตน. เมื่อตะกี้ก็ได้สวดใจความสำคัญของมรรคมีองค์ ๘
ประการนี้แล้ว ขอให้ลองทบทวนหรือสนใจข้อความที่สวดมา
แล้วนั้น จับจุดใจความสำคัญให้ได้ว่า มันมีความหมาย
อันแท้จริง เป็นหัวใจอยู่ที่ตรงไหน.

ควรดำรงตนอยู่ในสัมมาทิฐิ.

ข้อแรก คือ สัมมาทิฐิ นั้นมันมีหัวใจว่าอย่างไร,
ข้อต่อไป สัมมาสังกัปปิ นั้นมันมีหัวใจว่าอย่างไร อย่างนี้

“

เหตุให้เกิดทุกข์นั้น คือ
กิเลสตัณหาต่างหาก
ไม่ใช่เรื่องความอดอยาก
เป็นเหตุให้เกิดทุกข์
ควบคุมกิเลสตัณหาให้ได้เถิด
ก็จะแก้ไขเรื่องความอดอยาก
เรื่องปากเรื่องท้องได้เป็นแน่

”

เป็นลำดับ ๆ ไป จนถึงข้อที่สุด.

ข้อแรกคือ**สัมมาทิฏฐิ**นั้นเพียงข้อเดียวเท่านั้น ก็นับว่าเป็นปัญหาอยู่ไม่น้อย คือกว่าที่เราจะมีความรู้ความเห็นความเข้าใจอันถูกต้องนี้มัน**ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย**เลย, ความเห็นชอบความเห็นถูกต้อง หรือ**สัมมาทิฏฐิ**นี้**ไม่ใช่ของง่าย** ๆ มัน**เป็นของละเอียด** และมักจะอยู่ในลักษณะที่เป็นเส้นผมบังภูเขาเสมอไป. เพราะตามธรรมดาเราก็ไม่ค่อยสนใจเรื่องนี้อยู่แล้ว สนใจแต่เรื่องปากเรื่องท้อง สนใจแต่เรื่องจะเป็นอยู่อย่างเป็นสุขกันในโลกนี้, แต่แม้ถึงกระนั้นก็เถอะ ก็ยังโง่มากมายในเรื่องที่เกี่ยวกับโลกนี้แท้ ๆ.

ทำมาหากินอย่างไรจึงจะดี ? อยู่กันอย่างไรจึงจะสงบ ? เท่านั้นก็ทำให้ถูกไม่ได้ ยังเอาตัวรอดไม่ได้ ยังเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ยังเอาเปรียบเบียดเบียนแย่งกันและกัน ยังเห็นแก่ตัวเองมากกว่าผู้อื่น ยังคดโกงสมบัตินิสาราณะ มีห่วย หนอง คลอง บึง บาง ถนนหนทาง เป็นต้น.

สัมมาทิฏฐิอย่างต่ำ ๆ เตี้ย ๆ อย่างนี้ก็ไม่เสียแล้ว จะมีสัมมาทิฏฐิขั้นสูงได้อย่างไรกันเล่า. เพราะฉะนั้นจึงรีบตั้งตนมาตั้งแต่เรื่องง่าย ๆ ต่ำ ๆ ที่เป็นเรื่องโลกให้เป็นสัมมาทิฏฐิเสียก่อนเถิด แล้วก็เลื่อนขึ้นมาสู่**สัมมาทิฏฐิ**ในขั้นสูง คือ**รู้**ว่า**ความทุกข์นี้เป็นอย่างไร, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร,**

ความดับทุกข์สนิทเป็นอย่างไร, ทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์สนิทเป็นอย่างไร จึงจะสำเร็จประโยชน์.

สิ่งที่น่ากลัวกว่าความอดอยากคือกิเลส.

อย่าได้เห็นไปว่าเรื่องอดอยากนั้นเป็นความทุกข์อย่างน่ากลัวยิ่งกว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือว่าความยากจนนี้ น่ากลัวยิ่งกว่ากิเลส. ไปคิดดูเถอะว่า ความยากจนขั้นแค่นี้ กับความเบียดเบียนของกิเลสที่อันไหนน่ากลัวว่ากัน ? ถ้ามี **สัมมาทิฏฐิจริง** ก็คงจะเห็นสิ่งที่น่ากลัวนั้นว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัว, เห็นสิ่งที่ไม่น่ากลัวแก้ไขได้ง่าย ๆ นั้นว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่ากลัว. **ไปเข้าใจเสียให้ถูกต้องดังนี้** ในที่สุดก็จะเดินเข้าร่องเข้ารอย เข้าทำนองคลองธรรมของพระพุทธเจ้าในเรื่องของสัมมาทิฏฐิ ที่ทรงชี้ให้ว่า ทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร, คือชี้ว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น, จนกระทั่งความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวทุกข์; ไม่ใช่เรื่องอดอยากเป็นความทุกข์อย่างที่เข้าใจกัน, และว่าเหตุให้เกิดทุกข์นั้น คือ กิเลสตัณหาต่างหาก ไม่ใช่เรื่องความอดอยากเป็นเหตุให้เกิดทุกข์.

ควบคุมกิเลสตัณหาให้ได้เถิด ก็จะแก้ไขเรื่องความอดอยาก เรื่องปากเรื่องท้องได้เป็นแน่, คนกัณฑ์จะทำผิด

มากไปเสียอีก ในเมื่อควบคุมกิเลสตัณหาไม่ได้; ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำเข้า มันก็ยิ่งอดอยาก ทางปากทางท้องมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม หรือเสื่อมเสียชื่อเสียงมากกว่าเดิม อัดคัดคับแคบมากกว่าเดิม; มีเงินตั้งแสนตั้งล้านก็หาความสุขไม่ได้ มีทรัพย์สมบัติท่วมหัวก็นอนหลับสัจงีบหนึ่งก็ไม่ได้ แล้วมันจะมีไปทำไมกัน แล้วนี่ก็ไม่ใช่เพราะอำนาจมิจฉาจิตวิญญูเปียดเบียนหรืออย่างไร.

ขอให้ลองพิจารณาดูให้ดี ก็จะได้เห็นว่า **ความทุกข์นั้นมันเกิดมาจากกิเลสตัณหา ไม่ใช่เกิดมาจากการที่ไม่มีอะไรจะกิน, ไม่มีอะไรจะใช้ เป็นต้น** ควบคุมกิเลสตัณหาให้ได้ ก็จะต้องมีอะไรกิน มีอะไรใช้อย่างเหลือเฟือทีเดียว แล้วจะเป็นอยู่กันอย่างมีความสุขทั้งอย่างโลกนี้และโลกหน้า คือทั้งอย่างฝั่งนี้และฝั่งนอกที่เดียว.

องค์ที่ ๑ ของอริยมรรค คือ สัมมาทิฏฐิ.

ถ้าเรามีสัมมาทิฏฐิ เข้าร่องเข้ารอยของพระพุทธเจ้าว่าทุกข์เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้, ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เป็นอย่างนี้, และหนทางแห่งความดับไม่เหลือของทุกข์เป็นอย่างนี้, ดังนี้แล้ว ก็เรียกสัมมาทิฏฐิได้, **เข้าใจชัดแจ้วว่า** **สิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ไปยึดมั่น**

ถือนั่น, เข้าใจว่ากรรมเป็นเครื่องนำสัตว์ทั้งปวง ไปสู่การเกิดดี เกิดชั่ว; ถ้าเรา ทำลายกรรม ให้หมดสิ้นได้ เราก็หนีพพาน ไม่ต้อง เกิดดี เกิดชั่ว.

ควรศึกษากรรมที่ ๓ อันเป็นหนทางสู่นิพพาน.

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ เป็นกรรมที่ ๓ ที่จะทำให้ทำลายกรรมดีและกรรมชั่วให้หมดไป. รู้เรื่องกรรมที่ ๓ กันเสียบ้าง อย่ารู้เรื่องแต่กรรมดี กรรมชั่วอย่างเดียว.

กรรมที่ ๑ คือ **ความชั่ว** นำไปสู่ทุกข์ มีอบาย ทุกติ วินิบาต.

กรรมที่ ๒ คือ **กรรมดี** นำไปสู่สุคติโลกสวรรค์; แต่ไม่นำไปนิพพาน.

ส่วน **กรรมที่ ๓** คือ **อริยมรรค** เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นกรรมไม่ดีไม่ชั่วนี้ นำไปสู่พระนิพพาน, เป็นการทำลายความหมุ่นเวียนของวัฏฏสงสารให้สิ้นสุดลง.

นี่ก็เป็นลักษณะของสัมมาทิฐิในเรื่องกรรม. มีความเข้าใจถูกในเรื่องสามัญลักษณะ, เรื่องกรรม, เรื่องอริยสัจจ์ เป็นต้น เหล่านี้แล้ว ก็เรียกว่า มีสัมมาทิฐิอย่างครบถ้วน เป็นองค์อันหนึ่ง.

องค์ที่ ๒ สัมมาสังกัปปो.

ที่นี้ก็มาถึง สัมมาสังกัปปิ ซึ่ง เป็น องค์ที่ ๒ นี้ ต้องมีมากเท่ากับสัมมาทิฏฐิเสมอไป สัมมาทิฏฐิเห็นชอบเท่าไร; ความปรารถนาใฝ่ฝันก็ต้องชอบเท่านั้น. มองเห็นทุกข์โทษในวิภวสงสารเท่าไร; ความดำริในอันที่จะไม่พยายาทเบียดเบียน ก็เป็นไปเท่านั้น; เรียกว่ามีกำลังเท่ากัน แม้มีหน้าที่ต่างกัน. ขอให้ มีสัมมาทิฏฐิให้ มาก ๆ เกิด สัมมาสังกัปปิ ก็จะมีมากขึ้นไปตามกำลังของสัมมาทิฏฐิ ก็มีกำลังแรงในอันที่จะทำ ความไม่ลุ่มหลงในกาม ไม่พยายาทและไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็น ความหมายสำคัญของความใฝ่ฝัน หรือสัมมาสังกัปปิในที่นี้.

องค์ที่ ๓ สัมมาวาจา.

ส่วน สัมมาวาจา การพูดจาชอบ นั้น ไม่ได้หมาย แต่เพียงการพูดจาที่ปากอย่างเดียว แต่หมายถึงจิตใจด้วย; หมายความว่า การพูดนี้ ต้องออกมาจากจิตใจ; เพราะฉะนั้น ถ้าในใจเต็มไปด้วยสัมมาทิฏฐิ หรือสัมมาสังกัปปิแล้ว ปากก็จะพูดผิดไปไม่ได้. ย่อมจะต้องพูดชอบเป็นธรรมดา คือมัน จะ เว้นคำที่ไม่ควรพูด, พูดแต่คำที่ควรพูด, ไม่มีเรื่องจะพูด หรือควรพูด ก็จะนิ่งอยู่ได้ ไม่เหมือนกับคนที่ไม่มีสัมมาทิฏฐิ หรือ

ไม่มีสัมมาวาจา พุดพล่อย พุดตะบัน พุดจนคนอื่นรำคาญ
ไม่ได้พุดก็จะอกแตกตาย อย่างนี้มันเพราะการที่ไม่มีสัมมาวาจา
ซึ่งมีมูลมาจากสัมมาทิฐิ.

คนทั้งหลายเขารำคาญคนพุดมาก ไม่ต้องพุดเท็จ
พุดหยาบ พุดเพื่อเจ้า พุดนำเกลียดนำชังอะไร แต่เพียงแต่
พุดมากอย่างเดียว เท่านั้น เขาก็เกลียดเสียแล้ว ไม่มีใครชอบ;
เพราะฉะนั้น การพุดมากก็ไม่ใช่สัมมาวาจา. ระมัดระวัง
อย่าพุดสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องพุดเลยจะดีกว่า; อย่างน้อยคนเขา
ก็จะไม่รำคาญ อย่างมากเราก็จะได้เป็นผู้มีสัมมาวาจา ซึ่งเป็น
องค์อันหนึ่งของอริยมรรค คือเราสามารถบังคับกิเลส ที่เป็นเหตุ
ให้พุดมากนี้เสียได้, เราบีบบังคับกิเลสไม่ให้มันพ่นออกมาได้
ให้มันตายด้านอยู่ข้างใน ไม่ให้มันพุด; นี้ก็พิจารณาดูเถิดว่า
มันชูดเกลากิเลสให้ร่อยหรอไปเพียงไร.

เพราะฉะนั้น **สัมมาวาจา** นี้ก็ไม่ใช่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ
ไม่ใช่เรื่องศีลต่ำ ๆ เตี้ย ๆ แต่มัน เป็นเรื่องชูดเกลากิเลส
ที่เป็นเหตุให้คนพุดมากนั่นเอง. พุดมากเกินไปก็ต้องพุดโกหก
พุดคำหยาบ พุดส่อเสียด พุดเพื่อเจ้าไปในที่สุด. ฉะนั้นผู้ใด
จะมีสัมมาวาจาให้ได้จริง ๆ ก็จะต้องตั้งรกรากออกมาจาก
สัมมาทิฐิด้วยเหมือนกัน; คือต้องคิดให้มาก ต้องเห็นให้มาก
แล้วมันก็จะประหยัดปาก ประหยัดคอ ประหยัดถ้อยคำได้

เป็นสัมมาวาจาแน่.

องค์ที่ ๔ สัมมากัมมันโต.

ข้อต่อไป คือ **สัมมากัมมันโต** ทำการงานชอบ หรือ การกระทำขบนั้น ก็คล้าย ๆ กันกับการพูด หากแต่ว่าเป็น การทำ. คนบางคนขยันทำ แต่มันทำไม่ถูก มันทำชนิดที่ ไม่เป็นเรื่องเป็นราว ไม่เป็นขึ้นเป็นอัน ไม่เป็นสาระแก่นสาร. เราก็เห็นคนพวกนี้ มีอยู่มากมายในโลกนี้ และ **ไม่สำเร็จ ประโยชน์อะไร; เพราะไม่มีมูลมาจากสัมมาทิฏฐิว่าจะไร ควรทำ, อะไรไม่ควรทำ, และสิ่งที่ควรทำนั้น จะต้องทำอย่างไร, และทำเพื่อประโยชน์อะไร, เขาไม่เห็นอย่างนี้เลย ก็ต้องทำไป อย่างหลับหูหลับตา ทำเพื่อ ๆ ไปตามที่เขาเล่าลือกัน ทำไป ตามที่เขาเชิด เขาหลอก เขาหลง เขาทำให้ตื่นข่าวเล่าลือ ดังนี้ เป็นต้น.**

เราจะต้องสร้าง **สัมมาทิฏฐิ** เป็นรากรากของสัมมา กัมมันโต ด้วยเช่นเดียวกัน มีการคิดนึกพิจารณาทบทวน สอบสวนอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งอยู่เสมอไป; ให้การกระทำของเรา นี้เป็นสัมมากัมมันโตให้จนได้ ไม่ใช่เพียงแต่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น. เราจะต้องทำอะไรให้ดีกว่านั้น, คือว่า

ไม่ฆ่าสัตว์แล้ว ก็ยังจะต้องมีเมตตากรุณา, ไม่ลักทรัพย์ แล้ว ก็ยังจะต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่, หรือสร้างสิ่งซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์ เหล่านี้เป็นต้น. ซึ่งมันตรงกันข้ามกับกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำผิด.

เราจะทำถูก ทำสิ่งที่ควรทำให้มากเสมอไป แล้วจะต้องไม่ทำเพื่อตนด้วย ขอให้จำไว้ให้มั่นคง. อย่าทำเพราะเห็นแก่ตน หรือทำเพราะเห็นแก่เกียรติยศของตน ถ้าทำอย่างนั้นมันจะได้อะไรน้อยเกินไป คือมันจะได้แต่ผลตอบแทน หรือเป็นเกียรติยศแก่ตน แล้วมัน **ไม่ได้นิพพาน**; เพราะมันไปหลงเอาของของตน หรือ เอาเกียรติยศแก่ตน เสียหมด ไม่ได้ทำไปเพื่อพระนิพพาน.

การกระทำของเราจะเป็นการรักษาศีล หรือ การกระทำอะไรก็ตาม เราจะ ต้องหวังเอาความดับทุกข์สิ้นเชิง ที่เราเรียกกันว่า **นิพพาน**; ไม่ใช่ทำเพื่อแลกชื่อเสียงเอาหน้าเอาตา หรือไม่ใช่ทำเพื่อเอาสวรรค์วิมานอะไรที่ไหน แต่จะทำเพื่อนิพพาน คือทำเพื่อขุดเกลากิเลสให้ร่อยหรอหมดไป สิ้นไป จนหมดกิเลสและหมดทุกข์. เราได้ความหมดทุกข์อย่างนี้; มันสูง มันประเสริฐดีกว่าได้ชื่อได้เสียง ได้เงินได้ทอง อย่างนั้น จึงจะเรียกว่า ได้มากสมกัน.

ถ้าหากว่าเพียงแต่ได้ชื่อเสียง เงินทองเหล่านี้ มันก็ได้
น้อยเกินไป คือได้แค่ชื่อเสียง เงินทอง, แล้วก็ไม่ได้รับการกำจัด
กิเลสที่เป็นไปเพื่อนิพพาน.

อย่างว่าเราจะเสียสละที่ดินสักผืนหนึ่ง ให้คนเขาเดิน
สะดวกสบายกัน วันหนึ่งตั้งร้อยคนหมื่นคน. เราคงจะเสียที่
ปลูกข้าวไปสักแถวหนึ่งเท่านั้น แล้วมันจะสักกี่ทะนาก็ถึง;
แต่ถ้าถ้าเราเสียสละส่วนนั้นออกไป มันก็ **เสียสละกิเลส**
ที่หวงแหนของเราออกไปได้ นั่นมันเป็นไปเพื่อนิพพาน แล้ว
มันยังทำให้คนตั้งหมื่นตั้งพัน ที่เดิน ได้รับความสะดวกสบาย
นั้น พลอยได้รับประโยชน์สุขไปด้วย, มากกว่าที่เราจะได้
ข้าวเปลือกเพียง ๒-๓ ทะนาน หรือเพิ่มขึ้นถึงหนึ่ง เพราะเรา
ไม่ยอมให้เนื้อที่นาของเราเสียไปในการทำทางเดิน.

ลองไปคิดดูกันให้มากในข้อนี้ ว่าอะไรเป็นการขาดทุน
หรือได้กำไรกันแน่. นี่แหละเป็นการแสดงในข้อที่ว่า การได้
ชนิดที่มาเป็นของตน หรือเพื่อตนนั้น ไม่เป็นการกระทำที่เป็น
สัมมากัมมันโตด้วย. ต่อเมื่อการกระทำนั้นเป็นไปเพื่อชุกเกล้า
ตัวตน ชุกเกล้าของของตนด้วย จึงจะเป็นสัมมากัมมันโต.

อย่าเข้าใจแต่เพียงว่าไม่ฆ่าสัตว์ไม่ลักทรัพย์ แล้วก็
สัมมากัมมันโต; ถ้าทำไปเพื่อเห็นแก่ตนแล้ว มันก็มีตัวตน

“

คนที่หน้ามืด
หลงใหลแต่เรื่องปากเรื่องท้อง
ตั้งแต่เกิดจนตาย งมอยู่แต่เรื่องเงิน
เรื่องของ เรื่องทอง
เรื่องปาก เรื่องท้อง
ไม่มีเวลามาสนใจ
เรื่องของพระพุทธเจ้านั้น
มันเพราะเหตุอะไรกัน?

”

ที่หนาเปอะปะอยู่นั่นเอง มันไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพานได้. เราจะทำอะไรในทางกาย ก็**ต้องให้เป็นไปเพื่อทำลายความเห็นแก่ตน.**

การทำกรงานชอบ พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงหมายถึง การหาทรัพย์มาใส่ตน หาชื่อเสียงมาใส่ตน แต่ทรงหมายถึง **ให้กระทำทางกายนี้ เป็นไปเพื่อขุดเกลากิเลสของตน; ไม่ฆ่าสัตว์ ก็เพื่อขุดเกลากิเลสของตน ไม่ลักทรัพย์ ก็เพื่อขุดเกลากิเลสของตน ไม่ประพฤตินิดในกาม ไม่อะไรต่าง ๆ ก็เพื่อขุดเกลากิเลสของตน; ไม่ใช่เพื่อให้ได้อะไรมาใส่ตนให้มากขึ้น ให้หนาขึ้น ให้รุ่งรังยิ่งขึ้น. ควรจะเข้าใจคำว่า สัมมา ก็มันโตเสียให้ดี ให้ถูกให้ต้องเป็นลำดับขึ้นไปดังนี้.**

องค์ที่ ๕ สัมมาอาชีโว.

ข้อ ๕ **สัมมาอาชีโว** ถัดไปนั้น หมายถึงการดำรงชีวิต เลี้ยงชีวิต **หาเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างชอบ** : จะเป็นการหากำดี, การเก็บไว้บริโภคน้ำดี, การบริโภคน้ำดี, ล้วนแต่จะต้องเป็นไปเพื่อความชอบธรรม และถูกต้อง; เพราะว่าถ้าเห็นแก่ปากแก่ท้อง ถึงขนาดที่ทำอะไรผิด ๆ แล้ว เรียกว่ายังมีฉุกลีโกล่งตาหนาเกินไป, มีฝุ่นมีทรายเข้าตาเต็มอยู่เสมอ, แล้วจะมองเห็นอะไรได้.

พระพุทธเจ้าท่านต้องการอัปปรชกษชาติกา คือ สัตว์ที่มีรูสีในดวงตาแต่เล็กน้อย คือไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ทำผิดไปตั้งแต่เรื่องปากเรื่องท้อง. เขาจะต้องทำถูกไปตั้งแต่เรื่องปากเรื่องท้อง จึงจะทำให้เรื่องอื่นๆ เป็นไป อย่างดีได้. ว่าที่จริงเรื่องปากเรื่องท้องนี้ เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งเหมือนกัน เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร; แต่ว่ามันต้องตั้งอยู่ได้ด้วยอาหารที่ชอบธรรม ด้วยกิริยาอาการที่ชอบธรรม, คือเป็นไปตามทำนองคลองธรรม, คือเป็นไปในทางที่จะขุดเกลากิเลสให้เบาบาง ลงไปในตนเอง.

เพราะเหตุฉะนั้นแหละ การหาเลี้ยงชีพของเรานั้น จะต้องเป็นไปเพื่อการขุดเกลากิเลสด้วย, จะต้องหาเลี้ยงชีพโดยวิธีที่เป็นการขุดเกลากิเลสของเราไปในตัว. อย่าหาเลี้ยงชีพไปในทางที่มันจะเพิ่มพูนกิเลสให้แก่เรา; แม้ว่าการหาเลี้ยงชีพนั้น คนทั้งหลายเขาจะถือกันว่า สุจริตดีแล้ว เราจะต้องมีสัมมาอาชีวะกำกับอยู่เสมอ ให้การหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของเรา นี้ เป็นไปแต่ในทำนองที่จะขุดเกลากิเลส, คือให้มีความทุกข์น้อยลงไป.

เราจะบ่าบอกันไปถึงไหน ในการที่จะหาความทุกข์เพิ่มให้มากขึ้น ด้วยการบำรุงบำเรอปากท้องนี้จนเกินขอบเขต. เมื่อมันจะมี หรือเมื่อมันมีพอที่จะให้เป็นอยู่โดยสงบสุขแล้ว, มัน

ก็ไม่ควรจะต้องลำบาก เรื่องปากเรื่องท้องให้มากไปกว่านั้น จนหมดเวลาที่จะมาสนใจเรื่องความสงบ หรือเรื่องของ พระนิพพาน.

จงพิจารณาดูให้ดีเถิดว่า คนที่หน้ามืด หลงใหลแต่ เรื่องปากเรื่องท้อง เรื่องทรัพย์สมบัติ **ไม่มีเวลามาสนใจเรื่อง ของพระพุทธเจ้านั้น มันเพราะเหตุอะไรกัน ?** ตั้งแต่เกิด จนตาย งามอยู่แต่เรื่องเงิน เรื่องของ เรื่องทอง เรื่องปาก เรื่องท้อง; ไม่เคยลืมหูลืมตาต่อเรื่องของพระพุทธเจ้า; นี่ไม่ใช่ ว่าเพราะเวลามันไม่พอ เวลามันมีมากพอ แต่ว่าเขาสมัคร ตกอยู่ใต้อำนาจของความเห็นแก่ปากแก่ท้อง เห็นแก่เงินแก่ทอง เห็นแก่ทรัพย์สมบัติทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง อย่างไม่ลืมหูลืมตา.

นี่แหละคือบุคคลที่มีธุลีใฝ่ฝ้าในดวงตาเต็มที, ไม่สามารถจะเข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้าได้; ที่มีอยู่ เป็นอันมากในโลกนี้ ที่ทำให้พระพุทธเจ้าต้องถอนใจแรก ที่ว่า ไม่คิดจะแสดงธรรมเสียแล้ว; เพราะมันเป็นทีที่เข้าใจยากสำหรับ คนทั่วไป, เราไม่ควรจะอยู่ในจำนวนของคนพวกนั้นเลย.

เราควรจะอยู่ในจำนวนของพวกที่มีธุลีในดวงตา แต่เพียงเล็กน้อย ไม่หลงเรื่องปากเรื่องท้อง จนเอามาเป็น อุปสรรคกีดขวางเรื่องของความดับทุกข์ คือพระนิพพาน;

เมื่อถือหลักได้อย่างนี้จึงจะเรียกว่ามีสัมมาอาชีโวอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรมของสัมมาทิฐิ. พุดสั้น ๆ ว่าให้เรื่องทำมาหากินของเราทั้งหลาย กลายเป็นเรื่องชู้ตเกลากิเลสของเราพร้อมกันไปในตัว จึงจะชื่อว่ามีสัมมาอาชีโว; เพราะเหตุว่ามีสัมมาทิฐิ คือความเข้าใจถูกต้องเป็นรกเป็นราก อยู่ภายใต้ อยู่เบื้องล่างของสัมมาอาชีโวนั่นเอง.

องค์ที่ ๖ สัมมาวาจาโม.

ข้อต่อไป คือ สัมมาวาจาโม ความพากเพียรชอบนี้ หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ไม่อาจจะทำเสร็จได้ในคราวเดียว ในวันเดียว. การเดินทางสายกลางตรงแนวไปพระนิพพานนี้ก็เหมือนกันไม่สำเร็จได้ด้วยการทำเพียงครั้งเดียว ขึ้นเดียว ตอนเดียว; แต่จะต้องทำเรื่อยไป พยายามให้ก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง งอกงามจนถึงผล คือมรรค ผล; เหมือนกับเราปลูกต้นไม้ เราก็ต้องระมัดระวังรักษาจนมันออกดอกออกผล.

การปฏิบัติธรรมะนี้ก็เหมือนกัน จะต้องตั้งต้นปฏิบัติดำเนินไป มีการระมัดระวังรักษาเรื่อยไป จนกว่าจะออกดอกออกผล เป็นมรรค ผล นิพพานขึ้นมา. นี้เรียกว่าเอาใจใส่ พยายาม พากเพียร ให้เกิดความเจริญก้าวหน้า

แก่องค์มรรคทั้ง ๘ องค์ นี้เรื่อย ๆ ไป.

องค์ที่ ๗ สัมมาสติ.

ข้อต่อไป คือ สัมมาสติ นั้น จะต้องมีความรำลึก
สำนึกควบคุมตน หรือจะเรียกว่า เบญจขันธ์ที่ประกอบ
อยู่ด้วยอุปาทานนี้ ให้ดำเนินไปแต่ในทางที่จะถ่ายถอน
อุปาทานอยู่เรื่อยไป. จะต้องรำลึกนึกให้ได้ตั้งแต่เบื้องต้น
แล้วควบคุมมันไปตลอดสายตลอดเวลาให้ถูก แล้วก็ถูกเรื่อยไป
ไม่มีทางที่จะกลับผิดได้. และเป็นผู้ไม่ประมาท ก็คือ ไม่หลง
อยู่ในวิภวสัญญา; จมอยู่ในเรื่องของวัตถุ, จมอยู่ในเรื่องของ
สิ่งของเงินทองในโลกนี้ อย่างไม่ลืมหูลืมตา, นั้นเรียกว่า
หลับตา ประมาท ตายอยู่ที่นั่น, ไม่เคยลืมหูลืมตา หรือลุกขึ้นเดิน
เลย.

จะต้องลืมหูลืมตาขึ้น ในท่ามกลางสิ่งเหล่านั้น แล้วลุกขึ้น
เดินออกมาจากสิ่งเหล่านั้น. นี้เรียกว่าไม่ประมาท ไม่นอนจม
อยู่ในความหลงใหลมัวเมา แล้วก็สำรวจตนเดินต่อไปเรื่อย ๆ ไป
ด้วยความระมัดระวังอันนี้ จนกว่าจะถึงที่สุด. นี้เราเรียกว่า สติ
ที่ทำความตื่น เหมือนกับลืมหูลืมตา ไม่หลับอยู่อีกต่อไป,
แล้วก็เดินต่อไปอย่างลืมหูลืมตา; หมายความว่าลืมหูลืมตา

จากนอน, แล้วก็ลืมตาเดินต่อไป, ด้วยมองเห็นจุดหมายปลายทางที่ถูกต้อง; แล้วเดินไปจนถึงจุดหมายปลายทางอันนั้น ข้อปฏิบัติในสติปัฏฐานทั้งปวงมีลักษณะอย่างนี้ทั้งนั้น. ขอให้ไปพิจารณาดู รวมความแล้วนี่ก็คือ **สัมมาสติ**.

องค์ที่ ๘ สัมมาสมาธิ.

ส่วน **สัมมาสมาธิ** ข้อสุดท้ายนั้น หมายถึง **การมีกำลังใจ**, มีกำลังของจิตอย่างหนักแน่นมั่นคง, มีอำนาจที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์, คือมีน้ำหนักที่จะฟันฝ่าสิ่งต่าง ๆ หรือตัดทอนสิ่งต่าง ๆ หรือทำลายล้างสิ่งต่าง ๆ จะเรียกว่ากำลังหรืออำนาจ หรือน้ำหนัก หรืออะไรก็สุดแท้ ของจิตนั้น; ที่จะต้องอบรมให้มีมาก จนถึงกับจะเหวี่ยงกิเลสให้กระจัดกระจายสูญหายไป. หรือจะสามารถแผดเผากิเลส ให้ไหม้วอดวายเป็นจุณไป หรือจะชำระชะล้างกิเลสให้หมดความสกปรกเศร้าหมองไป แล้วแต่เราจะเรียก. แต่รวมความแล้วก็ต้องให้มีกำลังเพียงพอกัน; ถ้ามีกำลังไม่เพียงพอ มันไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

เหมือนว่าน้ำนิดเดียว จะเอาไปดับไฟกองใหญ่ ได้อย่างไร? ทั้ง ๆ ที่น้ำมันสามารถดับไฟ ใคร ๆ ก็รู้ว่าน้ำมัน

อาจจะดับไฟได้; แต่ถ้ามันไม่มีกำลังพอกันแล้ว มันก็ดับไม่ได้. อย่างนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าสิ่งนั้นแม้จะมี**หน้าที** หรือ**มีอำนาจ** มี**คุณสมบัติ**ที่จะทำหน้าที่อย่างนั้นแล้ว แต่ถ้ามัน**ไม่มีกำลังเพียงพอ** มันก็ทำไม่ได้.

เหมือนกับเรามีความรู้ที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง; แต่ถ้าเราไม่มีแรง แล้วเราจะทำอย่างไรได้; ก็ต้องมีกำลังกาย กำลังความคิด หรือแรงอย่างใดอย่างหนึ่งมาด้วย จึงจะสามารถทำได้.

ต้องมีสมาธิให้มากพอ ที่จะให้ริยมรรคมีกำลังเดินไปได้.

การจะเดินทางไปสู่พระนิพพานนี้ก็เหมือนกัน เรามีความรู้ความเห็น ความเข้าใจ ความประพฤติ การกระทำอะไรต่าง ๆ ครบก็จริง; แต่ถ้าเราไม่มีกำลัง สิ่งเหล่านั้นก็หยุดชะงักไปด้วย. เราจะต้องมีกำลังให้เป็นไปตามเรื่องตามทำนอง หรือว่าตามหน้าที่ของสิ่งนั้น ๆ. เราจะต้อง**อบรมบ่มสมาธิ** คือ**กำลังจิต ให้มีมากพอ**ในการที่จะ**ให้องค์มรรคอีก ๗ องค์**นั้นเดินไปได้; เมื่อกำลังแห่ง**สัมมาสมาธิ** เข้าผลักไสแล้ว, **เข้าค้ำจุนแล้ว** **สัมมาทิฏฐิ** **สัมมาสังกัปป** **สัมมาวาจา**

สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ ก็จะเป็นไปอย่างเพียงพอ, ก็จะเป็นไปอย่างเข้มแข็งแก่ล้าวก้าในหน้าที่ของตน.

ต้องระวังให้ชีวิตเดินไปตามทางอริยมรรค.

เป็นอันว่าเมื่อเรามีองค์แห่งมรรค ๘ องค์ครบถ้วน โดยความหมายอย่างนี้แล้ว เราสามารถเดินไปตามทางสายกลางไม่วกไม่เวียน ตรงแนวไปสู่ที่สุดทุกขได้. พุดกันใหม่อีกครั้งหนึ่งสำหรับคนที่ไม่คุ้นเคยกับธรรมะชั้นสูงหรือภาษาบาลี ก็จะมีพูดว่า ทุกคนจะต้องระมัดระวังให้การเป็นอยู่ของตน หรือชีวิตชีวาของตนนี้ ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ ประการ คือ :-

มี ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง แล้วก็ เลือกรวบรวมหา ใฝ่ฝันไปให้ถูกต้อง ตามความรู้ความเข้าใจนั้น.

ระมัดระวัง การพูดจาให้ถูกต้อง, การทำการทำงานให้ถูกต้อง, การเลี้ยงชีวิตให้ถูกต้อง คือให้ทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นไปเพื่อความสงบ ทั้งส่วนตัวเองและผู้อื่น เป็นไปเพื่อจะหลุดจากความเห็นแก่ตัวให้หมดไป ๆ ตามลำดับ.

แล้วก็มีความพากเพียร อย่างนั้นให้ยิ่งขึ้นไป แล้วก็มีการควบคุมตัวเอง เรียกว่าไม่ลืมตน ให้สำนึกตนอยู่ได้ เหมือนกับว่า เราไม่ยอมหลับตา เราจะลืมตาแจ๋วอยู่เสมอ เห็นอะไรเป็นอะไรตามที่ เป็นจริงอย่างถูกต้องอยู่เสมอ ดังนี้. แล้วก็ มีสัมมาสมาธิ ข้อสุดท้าย คือ **สร้างกำลังใจในการที่จะทำสิ่งเหล่านี้ไว้ให้มากพออยู่เสมอ**; อบรมจิตใจของตน ประดับประดาจิตใจของตนให้อยู่ในลักษณะที่เข้มแข็ง แจ่มใส สดชื่นอยู่เสมอ. อย่าให้มีเศร้าสร้อยละห้อยละเหี่ย หรืออย่าให้มีกำเริบเลิกละสับสนฟุ้งซ่านเกินประมาณไปได้; แต่ให้อยู่ในลักษณะที่พอเหมาะพอดี คล่องแคล่วต่อการที่จะกระทำการงาน ทั้งทางร่างกายและทั้งทางจิตใจ นี่เป็นองค์สำคัญและเป็นองค์สุดท้าย.

เมื่อเป็นอยู่ได้อย่างนี้แล้ว ก็จะได้เรียกว่า **เป็นอยู่ชอบ** ด้วยกันทั้งนั้น, เป็นอยู่ชอบชนิดที่อยู่ในโลกนี้ก็ไม่มี ความทุกข์, หรือว่าต้องการจะออกไปจากโลกนี้ก็ออกได้ ชนิดที่เรียกว่า **จะทำให้โลกนี้ไม่ว่างจากพระอรหันต์** อยู่นั่นเอง. ฟังดูให้ดีแล้ว ก็จะเข้าใจได้ด้วยตนเองว่า พระอรหันต์ ก็มีได้ หมายความว่าอยู่ที่ไหน ไกลออกไปจากโลกนี้ มันก็มีอยู่ในโลกนี้; จึงพูดว่า ทำโลกนี้ไม่ให้ว่างจากพระอรหันต์ หรือทำโลกนี้ให้กลายเป็นโลกของพระอรหันต์ไปเสีย ก็คือให้มีจิตใจ อยู่เหนือโลก.

เกิดมาทั้งทีต้องให้รู้ธรรมะ.

อย่าจมอยู่ในโลก, หลงใหลอยู่แต่ในเรื่องของโลก ไม่ลืมตา ไม่มีสร้าง จนกระทั่งเฝ้าเข้าใจไป, เกิดมามีแต่เป็นทาสการงาน เป็นทาสเงินทอง เป็นทาสลูกหลาน จนกระทั่งเฝ้าเข้าใจไป ตั้งแต่เกิดจนตาย, ไม่เคยพบอะไรดีกว่านั้น ตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่เคยลืมตาเลย มันหลับตาอยู่เรื่อย; เหมือนกะสัตว์อะไรชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่เคยลืมตาเลย หลับตาเกิดมา หลับตาเป็นอยู่ หลับตาเข้าใจไป. คนอย่างนี้ จะดีอะไรสักก็มากน้อย ขอให้ลองนึกดู. เขาได้รับประโยชน์อะไรจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าบ้าง ? ก็ขอให้ลองนึกดู เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนาหรือไม่ ขอให้ลองนึกดู.

ถ้าเกิดมาหลับตา เป็นตัวเต่าตัวตุ่น จนกระทั่งเฝ้าเข้าใจไปดังนี้ ธรรมจักรของพระพุทธเจ้าจะมีประโยชน์อะไร ? จะส่องแสงแก่บุคคลชนิดนี้ได้เท่าไร ? เขาจะเป็นเหมือนจวกัดก้าง หรือเป็นเหมือนกบใต้กอบัว สักมากน้อยเท่าไร ? ขอให้ลองคิดดู.

ขอให้อាកกรอย่างนี้อย่าได้มาเป็นแก่เราเลย เราประกาศตัวเราเป็นพุทธบริษัท เราสวดสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้า, สวดสรรเสริญคุณการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า, สวดสรรเสริญคุณของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า อยู่หยก ๆ

เมื่อตะกี้นี้ และตลอดเวลาที่เดียว; แล้วเราจะมาหับหูหับตา
 ไม่รู้ว่าสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นั่นคืออะไรดังนี้ ได้อย่างไร
 กันเล่า? เราเกิดมาเพื่ออะไร? ควรจะล้มตาคูบ้างว่า **เกิดมา
 เพื่ออะไร?** เกิดมาเพื่อเห็นแก่เงินแก่ทองจนเฝ้าเข้าโลงไป
 หรือว่าเกิดมานี้ควรจะได้พบความสะอาด สว่าง สงบ ของจิตใจ
 บ้าง ซึ่งมันเป็นผลที่ประณีตสุขุม น่าชื่นอกชื่นใจ ยิ่งกว่าที่
 เงินทองข้าวของจะให้ได้.

มีธรรมะเป็นที่พึ่งแล้วจะไม่ทุกข์.

และอีกประการหนึ่งนั้น ถ้าเราไม่มีธรรมะของ
 พระพุทธเจ้าในข้อนี้แล้ว ยังมีเงินมากเท่าไร มันจะยังเป็นไฟ
 สุมหัวเรามากเท่านั้น. **ถ้าเราไม่มีธรรมะของพระพุทธเจ้า
 มาช่วยคุ้มครองแล้ว; สิ่งที่เรามี ๆ นั้นแหละมันจะแผดเผา
 เรา, จะเผาผลาญเรา, จะฝังเราทั้งเป็นให้จมอยู่ในนรกทั้งเป็น,
 จนกระทั่งเฝ้าเข้าโลงไป.**

แต่ถ้าเรามีธรรมะของพระพุทธเจ้าเข้ามาเป็นที่พึ่ง
 แล้ว ไม่มีอะไรมาทำให้เราเป็นทุกข์ได้ เงินทอง ข้าวของ ทรัพย์
 สมบัติ ลูกหลาน บุตร ภรรยา **อะไรก็ไม่ทำให้เราเป็นทุกข์ได้;**
 ยังมีอะไร ก็ยังมีมาเป็นบ่าว เป็นทาสของเรา ไม่ใช่เป็นนาย

ของเรา. เพราะฉะนั้นระวังให้ดีในการที่เราจะมีอะไร ๆ อย่างเป็นป่าวเป็นทาสของเรานั้น. เราต้องฟังอะไร? เราต้องอาศัยอะไร? เราจะมีวัว ควาย ไร่นา ช้างม้า มีอะไรต่าง ๆ ชนิดที่ไม่มาสมอบอยู่บนหัวเรา; ในใจของเรานั้นเราจะต้องมีอะไรเป็นเครื่องป้องกัน.

เราจะต้องมีธรรมจักรของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องต่อสู้เป็นเครื่องป้องกัน, ใช่หรือไม่ใช่? ถ้าเราไม่มีสิ่งนี้ สิ่งที่เรามีนั่นแหละ มันเป็นอุปสรรค เป็นศัตรู เป็นไฟรี เป็นคูเวร แก่เรา ทรมานเราทั้งหลับทั้งตื่น; ผลสุดท้ายเราก็จะต้องหลับตาตาย เน่าเข้าโลงไปอย่างตัวเต่าตัวตุ่น ที่ไม่เคยลืมตาขึ้นมาในโลกนี้ มุดอยู่แต่ใต้ดิน ไม่เคยเห็นแสงตะวัน ดังนี้.

นี่แหละคืออานิสงส์อันแท้จริง **ที่เราจะทำอาสัพพัญญา คือศึกษา ทำความรู้ ความเข้าใจ ในธรรมจักรของพระพุทธเจ้า;** ให้ธรรมจักรของพระพุทธเจ้าเป็นอาวุธอันประเสริฐ ทำลายล้างอุปสรรคศัตรูของเราให้หมดไป. **เราจะมี การเป็นอยู่ชอบในโลกนี้, ทำอะไรได้ต่าง ๆ โดยไม่มีความทุกข์เลย. อะไรที่ควรจะมีก็มีได้หมด, อะไรที่ไม่ควรจะมีก็ไม่ต้องมี. อะไรที่มี ๆ ก็จะมีแต่ในทางที่ทำให้เราสงบเย็น, ทำให้เรามีความสะอาด สว่าง และสงบ อยู่ทั้งหลับทั้งตื่น.**

ให้ทรัพย์สินสมบัติ เงินทอง ข้าวของ อะไรต่าง ๆ นั้น มาเป็นเพียงอุปกรณ์ให้เราเป็นอยู่ด้วยความสะอาด สว่าง สงบ; ไม่ใช่ให้มันมาเป็นนายเรา หรือเป็นเครื่องผูกมัดเรา เป็นเครื่องรบกวนเรา ทรมานเรา หรือมาเป็นเครื่องทำให้เรา เสียชื่อว่า เป็นคนขี้เหนียว เป็นคนขี้ตืดขี้ตั้ง ไม่เสียสละเพื่อ ประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้ แม้ในกรณีที่ควรเสียสละ. นี่เพราะอะไร ไม่ใช่เพราะเราเป็นบ่าวเป็นทาสมันเกินไปดอกหรือ?

ขอให้ลองคิดดู ว่าสิ่งเหล่านั้น ถ้ามันเป็นนายเรา เราก็แย่; ถ้าเราเป็นนายมัน นั้นแหละจึงจะพอดูได้ จึงจะเรียกว่าเรามีไว้ ในฐานะเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้แก่เรา ในการที่เรามีชีวิตอยู่อย่าง สะอาด สว่าง และสงบ เพราะว่าเราสามารถดำเนินไปได้ในทางสายกลางของพระพุทธเจ้า คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ พระพุทธองค์ตรัสว่า “เป็นสิ่งที่ฉันตรัสรู้ เฉพาะด้วยตนเอง ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจากใคร” ดังนี้. นี่นับว่าเรื่องของ มรรคมีองค์ ๘ ประการนี้ เป็นความสำคัญอย่างยิ่ง เกี่ยวกับมนุษย์เราโดยตรง ทำให้เราเป็นอยู่โดยชอบ และ ทำโลกนี้ไม่ให้อ้างจากพระอรหันต์.

ตัดความยึดมั่นถือมั่นก็คือตัดการเกิดทุกข์.

เรื่องถัดไปอีก ก็คือว่า การดำเนินไปตามองค์ ๘ ประการนี้ ทำให้รู้อริยสัจ ๔ อย่างสมบูรณ์, หรือว่าการรู้ อริยสัจ ๔ อยู่เป็นพื้นฐานนั้น จะต้องมียุอยู่ในมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้ ดังนี้ก็ได้.

อริยสัจ ๔ นั้น แสดงให้รู้ตามที่เป็นจริงว่า ทุกข์นั้น คืออะไร, เหตุให้เกิดทุกข์นั้นคืออะไร, แก้ไขความโง่หลง ต่าง ๆ ได้หมดจดสิ้นเชิง. เราไปกลัวสิ่งที่ไม่ใช่ทุกข์ ว่าเป็นทุกข์ ไปเสียก็มี ทุกข์ที่แท้จริงที่น่ากลัว เรากลับไม่กลัว เราไม่รู้ว่า ความเกิดนี้เป็นต้นเหตุของความทุกข์ เราก็ยินดีที่จะเกิด อยากจะเกิด ทะเยอทะยานที่จะเกิด สร้างสรรค์การเกิดไม่มี ที่สุด; แต่ถ้าเรารู้ว่ามีอุปาทานในการเกิดแล้ว เต็มไปด้วย ความทุกข์ เราก็จะได้หยุดมีอุปาทานในการเกิด คือไม่ยึดมั่น ถือมั่นว่าเป็นสิ่งที่น่าเกิด ไม่มีการยึดมั่นถือมั่นอะไรแล้ว เรียกว่า ไม่มีการเกิด.

อย่างว่าเรานั่งอยู่ที่ตรงนี้ ถ้าเราไม่ยึดมั่นถือมั่น ตัวเราว่าเป็นตัวเรา เป็นตัวกู ดังนี้แล้ว ตามหลักธรรมะถือว่า เราไม่ได้เกิดอยู่. เราอยู่เหนือความเกิดแล้วโดยสิ้นเชิง; แต่ ถ้าพูดตามธรรมดา ก็พูดว่า เราเกิดแล้วมานั่งอยู่ที่นี้, เรายังเกิด

เป็นคน ยั่งนั่งอยู่ที่นี้. ถ้าความรู้สึกอย่างนี้ยังมีอยู่ ก็หมายความว่า การเกิดของเรายังมีอยู่; แล้วเราก็จะต้องกลัวตาย, แล้วเราก็จะต้องมีปัญหาเรื่องไม่ได้ตามที่เราต้องการ มันก็เป็นทุกข์ และเนื่องมาจากความเกิดนั่นเอง.

เรามีความยึดถือทุกสิ่งทุกอย่างที่น่ายึดถือ อย่างนี้ เรียกว่า **ความทุกข์ทั้งปวงเกิดมาจากความยึดถือ** : จะยึดถือในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ตาม, จะยึดถือในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส รัสมารมณ ก็ตาม, หรือจะยึดถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือชื่ออื่นก็ตาม, ล้วนแต่เป็นผลให้เกิดความเกิดขึ้นมาทันที คือเกิดเป็นความรู้สึกว่าเราต้องการนั่น ต้องการนี่ แล้วก็เป็นทุกข์ เพราะความต้องการนั้น. แต่ถ้าอย่าไปหลงยึดถือในสิ่งเหล่านั้น ความรู้สึกที่เรา ก็ไม่มี ความรู้สึกที่เราต้องการนั้น ต้องการนี่ก็ไม่มี เป็นจิตที่ยังคงว่างอยู่ตามเดิม; อย่างนี้เรียกว่ายังไม่มีการเกิด, เมื่อยังไม่มีการเกิด ก็ไม่มี ความทุกข์. ถ้าลงได้เกิดขึ้นมาแล้วเป็นต้องทุกข์แน่ ๆ.

การเกิดมีเพราะอุปาทาน.

การเกิดนี้ต้องอาศัยอุปาทาน; การกำจัดอุปาทานเสียเท่านั้น การเกิดก็ไม่มี. แม้นั่งกันอยู่ที่นี้ตั้งหลายสิบคน ถ้าไม่มีอุปาทานในตัวตนแล้ว เรียกว่าไม่มีการเกิด; ไม่ต้องพูดถึงจะต้องเกิดข้างหน้า, หรือว่าเกิดที่ไม่รู้ไม่เห็น ที่เห็นกันอยู่หยก ๆ นั่งกันอยู่ตรงนี้แหละ ลองละอุปาทานเสียให้ได้เท่านั้น หมดความยึดถือว่าตัวเราว่าของเราเสียให้ได้เท่านั้น ความเกิดก็จะสูญหายไป ดับหายไปในทันที.

เหมือนกับที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า การเกิดนี้เป็น การเกิดครั้งสุดท้าย; หมายความว่า การตรัสรู้นั้นเป็นการเกิดแห่งญาณถึงที่สุด. รู้ว่ายังหลงด้วยอุปาทานเพียงใดแล้ว ก็ยังมีการเกิดอยู่เพียงนั้น; หมดอุปาทานลงไปเมื่อไร ก็หมดการเกิดเพียงนั้น. เพราะฉะนั้น การเกิดหมดไปเมื่อหมดอุปาทาน, ความเกิดสิ้นสุดลงเมื่ออุปาทานสิ้นสุดลง. การตรัสรู้นั้นก็คือ การสิ้นสุดของอุปาทาน ด้วยเหมือนกัน; เพราะฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่า *อภยมนุติมา ชาติ - การเกิดนี้เป็น การเกิดครั้งสุดท้าย.*

อย่างนี้ไม่ได้หมายความว่า เกิดโดยร่างกายจากท้องแม่ครั้งสุดท้าย; ไม่ใช่. การเกิดของจิต ที่ยึดถือด้วยอุปาทานครั้งสุดท้าย เท่านั้น ซึ่งเราสามารถจะทำให้มีได้ ในภพ หรือว่าในชาติ ในปัจจุบันทันตาเห็นนี้ ได้ด้วยกันทุกคน,

ประจักษ์ชัดแก่ปัญญาของเราได้ ในเมื่อเราสามารถทำให้
อุปาทานความยึดถือนั้นสิ้นไป. อย่างนี้แหละจึงจะชื่อว่ารู้จัก
ความเกิดและความสิ้นสุดของความเกิด, เป็นการรู้อริยสัจ ๔
อย่างแท้จริง. *ความเกิดก็คือทุกข์, ความไม่เกิดก็คือความ
ไม่ทุกข์.*

อริยสัจ ๔ ครอบคลุมหมดทุกเรื่อง.

เรื่องอริยสัจ ๔ นั้นจะพูดเป็นความทุกข์ก็ได้ จะพูด
เป็นความเกิดก็ได้ จะพูดเป็นเรื่องว่าโลกก็ได้ : โลก,
เหตุให้เกิดโลก, ความดับสนิทของโลก, หนทางให้ถึงความดับ
สนิทของโลก, ดังนี้ก็ได้ หรือจะพูดว่า *ความเกิด*, มูลเหตุให้มี
ความเกิด, แล้วก็ไม่เกิด, แล้วก็ทางให้ถึงความไม่เกิด,
ดังนี้ก็ได้. หรือจะพูดว่า *อาสวะ*, มูลเหตุให้เกิดอาสวะ,
ความดับสนิทของอาสวะ, ทางให้ถึงความดับสนิทของอาสวะ,
ดังนี้ก็ได้.

จะพูดอย่างไร ๆ ก็เป็นเรื่องของอริยสัจ ๔ ทั้งนั้น คิดจะ
แสดงเรื่อง ๔ เรื่องเสมอไป : *เรื่องที่ ๑* ก็คือ *ทุกข์*, *เรื่องที่ ๒*
ก็คือ *เหตุให้เกิดทุกข์*, *เรื่องที่ ๓* ก็คือ *ความไม่ทุกข์*
ความดับทุกข์ได้สิ้นเชิง, และ *เรื่องที่ ๔* ก็คือ *วิธีทำให้มัน
ดับทุกข์ได้สิ้นเชิง*. นี้เรียกว่าเรื่อง อริยสัจ ๔.

การรู้เรื่อง ๔ เรื่องนี้ เรียกว่า รู้เรื่องที่ควรรู้ถึงที่สุด ซึ่งถ้าใครรู้สมบูรณ์แล้ว คนนั้นเป็นพระพุทธเจ้า. ถ้าใครรู้ได้ด้วยลำพังตนเอง ก็เรียกว่าสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ประกาศว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะรู้อริยสัจ ๔ นี้โดยลักษณะสมบูรณ์ คือ เรียกว่ามี ปริวัฏฏี ๓ มีอาการ ๑๒.

รู้เรื่องทุกข์ก็คือรู้เรื่องอริยสัจ.

ปริวัฏฏี ๓ ก็หมายถึงรู้ว่า นี่เป็นอย่างไร, นี่จะต้องทำอะไร, และนี่ทำเสร็จแล้วหรือยัง. เช่น เรื่องทุกข์ ก็ต้องรู้ว่ามันเป็นอย่างนี้ ๆ มันต้องรู้, และ รู้แล้ว. เรื่อง เหตุให้เกิดทุกข์ นั้น เรื่องเป็นอย่างนี้ ๆ ; เรื่องนี้ ต้องละ เสีย และ ละได้แล้ว. เรื่อง ความดับทุกข์ นั้น เรื่องเป็นอย่างนี้ ๆ และ เรื่องนี้ ต้องทำให้แจ้งออกมา, และก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว. เรื่องทางให้ถึงความดับทุกข์นั้นเป็นอย่างนี้ ๆ เรื่องนี้ จะต้องทำให้มันเจริญงอกงามขึ้น, และได้ทำให้เจริญงอกงามขึ้นถึงที่สุดแล้ว. อย่างนี้เรียกว่ารู้อริยสัจอย่างสมบูรณ์ ด้วยปริวัฏฏี ๓ และด้วยอาการ ๑๒. อริยสัจมี ๔ อย่าง แต่ละอย่าง ๆ รู้ได้ด้วยปริวัฏฏี ๓ ก็เป็นอาการ ๑๒.

เราควรจะสนใจรู้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในลักษณะเช่นนี้เสมอ คือรู้ว่าสิ่งนี้เป็นอย่างไร, หน้าที่ที่เกี่ยวกับสิ่งนี้

คืออะไร, และหน้าที่นั้นได้ทำแล้วหรือยัง? อย่างนี้เรียกว่า
 บริวัฏฏ์ ๓. เมื่อรู้เรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ตั้งนี้แล้ว ก็เรียกว่ารู้
 อริยสัจจ์โดยครบถ้วนบริบูรณ์; เป็นผู้ที่ได้ใช้ธรรมจักรที่
 พระพุทธเจ้าได้หว่านให้ นั้น ทำลายล้างความทุกข์ให้หมดจด
 ไปโดยสิ้นเชิง สมกับที่เรามาประชุมกันทำอสาฬหบูชาในวันนี้
 ในสถานที่นี้; ก็เพื่อจะศึกษาเรื่องนี้ เพื่อจะมีความเข้าใจเรื่องนี้
 ให้แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น ๆ ตามลำดับ และจะสามารถปฏิบัติ
 ให้เดินตามทางสายกลาง ไม่แหวะซ้ายแหวะขวา ไม่แวงซ้าย
 แวงขวา อย่างที่แล้ว ๆ มาอีกต่อไป.

เดินให้ถูกทางและข้ามฝั่งให้ได้.

ให้เดินไปตามอริยมรรคที่มีองค์ ๘ ประการ
 จากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น คือนอกโลก, กล่าวคือ ภาวะที่อำนาจ
 ในโลกนี้จะไม่ครอบงำยำยี้ได้อีกต่อไป คือ ความทุกข์ใน
 วัฏฏสงสาร จะครอบงำยำยี้ไม่ได้อีกต่อไป. อาการเช่นนั้น
 สมมติเรียกกันว่า เป็นการบรรลุพระนิพพาน.

พูดตรง ๆ ก็คือว่า ทำอย่าให้ความทุกข์ครอบงำได้
 สิ้นเชิงเท่านั้น ก็เรียกว่าเป็นการบรรลุพระนิพพาน และสมมติ
 ความเป็นอย่างนั้นว่า เป็นฝั่งนอกหรือฝั่งโน้น. สัตว์ทำไม่ได้
 สัตว์ทั้งหลายทำไม่ได้ จึงติดอยู่ที่ฝั่งนี้ เลาะไปเลาะมาอยู่ที่

ฝั่งนี้ ทั้งที่อยากไปใจจะขาด ก็ยังออกไปไม่ได้; แม้ว่าจะมีความทุกข์บีบคั้นอยู่ ก็ยังไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร นี่เพราะมีความรู้ในเรื่องการเดินทางไม่เพียงพอ.

สัตว์ที่มีรูปลิในดวงตาเล็กน้อยเช่นนี้ มีหวังที่จะข้ามไปสู่ฝั่งโน้นได้ ด้วยการพยายามศึกษาในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้ ตามลำดับไป จนกว่าจะเพียงพอ; ส่วนสัตว์ที่ไม่ลืมหูลืมตาเอาเสียเลยนั้น ก็ต้องยกให้เขา. จะต้องช่วยกันนึกเสียว่า มันเป็นกรรมหนามากของสัตว์นั่นเอง, จะต้องหลับหูหลับตา ไม่มีวันลืมตา จมอยู่ในความทุกข์จนกระทั่งเฝ้าเข้าโลงไป; แต่ขอว่าอาการอย่างนั้นจงอย่ามามีแก่เราเลย.

เราจะเป็นพุทธบริษัทที่มีความรู้ มีความตื่น มีความเบิกบาน สมตามความหมายของคำว่า พุทธะ. จงรีบตื่น คือลืมตา อย่าได้เข้าใจผิด ในสิ่งที่กำลังเข้าใจผิดอยู่ หรือเคยเข้าใจผิดมาแล้ว. จงรีบชำระชะล้างแก้ไข; อย่าไปหลงติดซ้ายหรือหลงติดขวา หลงติดในของรักหวงแหนจนบริจาคไม่ได้. หลงติดขวาก็คือ หลงเกลียดหลงชังในสิ่งที่ ที่แท้แล้วไม่ควรจะไปเกลียดไปชังอะไรที่ไหน. สิ่งทั้งหลายไม่ได้มีมาไว้ให้เราเกลียดหรือเรารัก; แต่เราเ็ง เราหลง เราบ้าบอ ไปรักหรือไปโกรธเข้าเอง มันจึงมีการแกว่งซ้าย แกว่งขวา ไม่เดินไปตามทางสายกลาง.

ฉะนั้นเราอย่าไปโทษสิ่งอื่น นอกจากจะโทษความโง่ ความหลงของเราเอง. แต่บัดนี้เราจะตั้งรื้อถอน จะต้องสร้างชาจากความโง่ความหลง; เพราะอำนาจของธรรมจักร คือเนื่องในการที่เราประกอบพิธีอาสาฬหบูชา คือศึกษาเรื่องนี้ ให้มีความเข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น เป็นแสงสว่างอย่างที่เรียกว่า ลมहुลิมตาขึ้นมาทุกคราวที่เราทำอาสาฬหบูชา.

หวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะไม่เบื่อหน่ายเอือมระอา ในการที่จะทำอาสาฬหบูชา เพราะว่าถ้าทำถูกต้องแท้จริงแล้ว มันไม่น่าเบื่อ มันไม่น่าเอือมระอาแต่ประการใด; กลับจะเป็นที่น่าพอใจพอใจน่าทำ ยิ่งกว่าสิ่งทั้งหลาย.

ฉะนั้น **จงได้พยายามมีสติ** กำหนดรำลึกสิ่งทั้งหลาย ทั้งโดยรอบด้าน ให้เห็นถูกต้องตามที่เป็นจริง ว่าสิ่งทั้งหลาย ทั้งปวงนั้นเป็นอย่างไร แล้วดำเนินตนไปในทางที่ถูกที่ควร ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว **ก็ไม่แคล้วไปจากการเดินตาม อริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการ** ซึ่งเป็นใจความสำคัญของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ ในฐานะที่เป็นหัวใจของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และ เป็นสิ่งที่พระองค์ ทรงทำนายว่า เรื่องนี้เรื่องเดียวเท่านั้น ที่ฉันไม่เคยได้ยินได้ฟัง มาจากผู้ใดผู้ใด มาก่อนเลย เป็นการรู้พร้อมเฉพาะ จึงประกาศว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้ายังไม่รู้เรื่องนี้ ก็ไม่ ประกาศว่า

เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ เห็นว่าเป็นเรื่องประเสริฐที่สุด
สำคัญที่สุด สูงสุดในพระพุทธศาสนา.

หวังว่าท่านทั้งหลายทั้งปวงจะได้สนใจ ให้สมกับที่
เป็นเรื่องสำคัญที่สุดนั้นทุก ๆ ประการ และให้การทำอาชีพ-
บุชาของเรา เป็นการน้อมนำจิตใจของเรา เข้าไปสู่ความสะอาด
สว่าง สงบ คือ การเดินตามทางสายกลางนั้น, เข้าถึงความเป็น
อันเดียวกันกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์, หรือจะ
สมมติเรียกว่า บรรลุถึงความดับทุกข์สิ้นเชิง ก็มีควมหมาย
อย่างเดียวกัน ดังนี้, หวังว่าความประสงค์อันนี้จะเป็นผล
สำเร็จ เพราะความที่เราทุกคนมีความเชื่อตรงจรงรักต่อ
พระรัตนตรัย เห็นแก่พระรัตนตรัย ยิ่งกว่าเห็นแก่ตัว, หรือของ
ของตัวยิ่งขึ้นทุก ๆ เวลา ทุก ๆ โอกาส ทุก ๆ วย เป็นลำดับไป
กว่าจะถึงที่สุด จุดหมายปลายทาง.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา
เอาไว้ ก็ด้วยประการฉะนี้.

“...อย่าจมอยู่ในโลก
หลงใหลอยู่แต่ในเรื่องของโลก
ไม่ลืมตา ไม่มีสร้าง จนกระทั่งเฝ้าเข้าโลงไป
เกิดมามีแต่เป็นทาสการงาน
เป็นทาสเงินทอง เป็นทาสลูกหลาน
ไม่เคยพบอะไรดีกว่านั้น ตั้งแต่เกิดจนตาย
มันหลับตาอยู่เรื่อย เหมือนกะสัตร้ออะไรชนิดหนึ่ง
ซึ่งไม่เคยลืมตาเลย หลับตาเกิดมา
หลับตาเป็นอยู่ หลับตาเข้าโลงไป
คนอย่างนี้ จะดีอะไรสักก็มากน้อย...”

พุทธทาส อินทปัญโญ